

UNIVERZA V LJUBLJANI
PEDAGOŠKA FAKULTETA

TADEJA KOVAČIČ

SPODBUJANJE GOVORNO-JEZIKOVNEGA RAZVOJA Z DODATNO STROKOVNO
POMOČJO V PREDŠOLSKEM OBDOBJU

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2022

UNIVERZA V LJUBLJANI
PEDAGOŠKA FAKULTETA
PREDŠOLSKA VZGOJA

TADEJA KOVAČIČ

Mentor: doc. dr. DARIJA SKUBIC

**SPODBUJANJE GOVORNO-JEZIKOVNEGA RAZVOJA Z DODATNO
STROKOVNO POMOČJO V PREDŠOLSKEM OBDOBJU**

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2022

ZAHVALA

Spoštovani mentorici doc. dr. Dariji Skubic hvala za čas, hitro odzivnost in strokovno svetovanje pri nastajanju diplomskega dela.

Zahvaljujem se tudi sodelavkam, zaposlenim za dodatno strokovno pomoč v Vrtcu Jelka, ki so z veseljem sodelovale pri raziskavi, navedeni v diplomskem delu.

Hvala, družina moja, da ste me spodbujali in mi vsak po svojih zmožnostih pomagali v času študija. Posebej se zahvaljujem hčerki Gaji za pogovore in svetovanje pri iskanju idej, zamisli in njenemu razumevanju in podpori, ko sem jo potrebovala.

POVZETEK

Diplomsko delo opredeli govorno-jezikovni razvoj in njegova odstopanja v predšolskem obdobju ter izpostavi pomen dejavnikov, ki vplivajo na razvoj govora in jezika. Delo opisuje pomen zgodnjega odkrivanja odstopanj na področju govora in jezika. Ključno izhodišče so značilnosti posameznih govornih in jezikovnih motenj ter odstopanja in stopnje govorno-jezikovnega razvoja, ki omogočajo sledenje v razvoju govora. Diplomsko delo opredeli tudi pomen zgodnje obravnave otrok z govorno-jezikovnimi motnjami in primanjkljaji ter opiše vlogo in izvajanje dodatne strokovne pomoči v predšolskem obdobju. Glavni namen empiričnega dela diplomskega dela je, kako zaposleni za dodatno strokovno pomoč v Vrtcu Jelka na podlagi zapisnika multidisciplinarnega tima, ki opredeli otrokove težave, pripravijo in izvajajo dejavnosti, ki spodbujajo govorno-jezikovni razvoj.

KLJUČNE BESEDE: govorno-jezikovni razvoj, odstopanja, zgodnja obravnava, dodatna strokovna pomoč

ABSTRACT

Diploma thesis defines speech and language development and its deviations in preschool age, it also emphasises the significance of the factors that have an impact on the development of speech and language. Thesis also describes the importance of early detection of deviations in the speech and language development. The key starting points are the characteristics of individual speech and language impairments and deviations and the stage of speech and language development, that enables following of the development. The diploma thesis also defines the meaning of early intervention of children with speech and language disorders and deficits, it also describes the role and implementation of additional professional assistance in preschool age. The main purpose of the empirical part of the thesis is how the employees for additional professional assistance of the kindergarten Jelka based on multidisciplinary team, which defines the problems of the child, prepare, and perform activities that stimulate speech and language development.

KEY WORDS: speech and language development, deviations, early intervention, additional professional assistance

KAZALO

I UVOD	1
II TEORETIČNI DEL	3
1 JEZIK IN GOVOR	3
1.1 JEZIK.....	3
1.2 GOVOR	3
2 RAZVOJ GOVORA IN JEZIKA	4
2.1 RAZVOJ GOVORA	4
2.2 FIZIOLOŠKE PODLAGE ZA RAZVOJ GOVORA	5
2.2.1 Razvoj splošne motorike telesa in govornih organov.....	5
2.2.2 Razvoj zvočnega (slušnega) zaznavanja in razlikovanja	5
2.2.3 Razvoj vidnega zaznavanja	6
2.2.4 Razvoj sposobnosti za koncentracijo in pozornost.....	6
2.2.5 Razvoj intelektualnih (kognitivnih) sposobnosti	6
2.2.6 Razvoj odzivanja s telesnimi gibi.....	7
2.2.7 Razvoj odzivanja z osnovnim glasom in govornimi poskusi	7
2.3 DEJAVNIKI GOVORNEGA RAZVOJA.....	7
2.3.1 Kakovost družinskega okolja	8
2.3.2 Socialno-ekonomski dejavniki.....	8
2.3.3 Otrokov spol.....	9
2.3.4 Vrtec.....	10
2.3.5 Genetski dejavniki.....	11
2.4 FAZE GOVORNEGA RAZVOJA	11
2.4.1 PREDJEZIKOVNA FAZA.....	11
2.4.2 JEZIKOVNA FAZA	12
2.5 RAZVOJ JEZIKA	14
3 MOTNJE V GOVORNO-JEZIKOVNEM RAZVOJU	15
3.1 GOVORNE MOTNJE.....	15
3.1.1 Bebljanje.....	15
3.1.2 Jecljanje.....	16
3.1.3 Brbotanje	18
3.2 JEZIKOVNE MOTNJE	18
3.2.1 Upočasnen govorno-jezikovni razvoj.....	19
3.2.2 Posebne jezikovne težave	20
3.2.3 Alalija – nerazviti govor	20
4 RAZVOJNI MEJNIKI IN ODPSTOPANJA V GOVORNO-JEZIKOVNEM RAZVOJU	20
5 ZGODNJA OBRAVNAVA	23
6 NAVODILA H KURIKULU ZA VRTCE S PRILAGOJENIM IZVAJANJEM IN DODATNO STROKOVNO POMOČJO ZA OTROKE S POSEBNIMI POTREBAMI	25
7 DODATNA STROKOVNA POMOČ	26
III EMPIRIČNI DEL	27
8 OPREDELITEV PROBLEMA	27
9 CILJA RAZISKAVE IN RAZISKOVALNA VPRAŠANJA	27
10 RAZISKOVALNA METODA	28
10.1 VZOREC.....	28
10.2 INSTRUMENT OZ. PRIPOMOČEK	28

10.3 OPIS POSTOPKA ZBIRANJA PODATKOV	28
10.4. OPIS POSTOPKA OBDELAVE PODATKOV	29
11 REZULTATI Z INTERPRETACIJO	29
12 ODGOVORI NA RAZISKOVALNA VPRAŠANJA	43
13 SKLEP	44
14 VIRI IN LITERATURA	45
15 PRILOGE	48

Kazalo preglednic:

<i>Preglednica 1: Govorno-jezikovni razvoj otroka v starosti od 0 do 7 let in odstopanja oz. simptomi upočasnjene razvoja.....</i>	<i>21</i>
--	-----------

I UVOD

V vsakdanjem življenju govor uporabljamo tako samoumevno, da se njegovega pomena pogosto niti ne zavedamo oziroma mu velik pomen pripišemo šele takrat, ko se ta ne razvija ustrezno ali ko sposobnost govora izgubimo. Najpomembnejše je predšolsko obdobje, saj se v njem oblikujejo osnovne govorno-jezikovne spretnosti in se ustvarijo temeljni modeli govorno-jezikovnega vedenja, ki jih posameznik v kasnejših letih le bogati in nadgrajuje. Govor otroku omogoča zadovoljevanje njegovih najrazličnejših potreb, zato je za učenje govora zelo motiviran. Otrokovi starši in ostali odrasli so odgovorni za to, da otrok razvija govorne potenciale do optimalnih razsežnosti igraje, v spodbudnem okolju ter prijetnem vzdušju (Lesar, 1999).

V teoretičnem delu sta na kratko opredeljena govor in jezik, ki sta predpogoja za govorno-jezikovni razvoj. V nadaljevanju se osredotočim na razvoj govora, kjer opredelim fiziološke podlage in dejavnike za razvoj govora. N. Grilc (2014) meni, da na pravilen razvoj govora vplivajo okolje, v katerem se otrok razvija in dejavniki, ki so povezani z organskimi pogoji (neokvarjen sluh, enakovredne fizične in psihične funkcije, zgradba govornega aparata), ter kakovostna fiziološka aktivnost glasovne produkcije formiranih artikuliranih glasov. V sklopu govora opredelim tudi predjezikovno in jezikovno fazo, v kateri se govor razvija. Nadaljujem z jezikovnim razvojem, za razvoj katerega je ključno zaznavanje govora, usvajanje pomena v socialnih situacijah in razumevanje simbolne igre. Opredelila sem tudi odstopanja v govorno-jezikovnem razvoju, kjer opišem govorne in jezikovne motnje, ki se najpogosteje pojavljajo v predšolskem obdobju. V diplomskem delu sem po N. Grilc (2013) in D. Žnidarič (1993) v obliki preglednice predstavila tudi govorno-jezikovni razvoj otroka v starosti od 0 do 7 let in odstopanja oz. simptome upočasnjene razvoja. S poznavanjem zaporedja razvoja govora in jezika ter s pravočasnim prepoznavanjem prvih znakov odstopanj se staršem, pediatrom, vzgojiteljem ter drugim, ki se ukvarjajo z vzgojo in izobraževanjem, omogoči, da otrokom poiščejo in zagotovijo primerno pomoč (Grilc, 2013). Sledi poglavje o zgodnji obravnavi. Zgodnje odkrivanje motenj in primanjkljajev je ena najpomembnejših nalog pri obravnavi otrok, ki kažejo primanjkljaje na posameznih področjih (Opara, 2005). Ker pedagoško delo v predšolskem obdobju izhaja iz *Kurikuluma za vrtce*, sem predstavila tudi *Navodila h Kurikulu za vrtce v programih s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za otroke s posebnimi potrebami*, ki so strokovnim delavcem v pomoč pri izvajanju vzgojno-

izobraževalnega programa, če imajo v oddelek vključene otroke z OPP. Zadnje poglavje je namenjeno dodatni strokovni pomoči, kot popolni podpori otroku v njegovem razvojnem procesu v predšolskem obdobju.

V empiričnem delu so predstavljeni izsledki raziskave, s katerimi sem predstavila delo izvajalca dodatne strokovne pomoči oziroma njihove delovne obveznosti na področju dela z otroki s posebnimi potrebami. Ugotavljala sem, s katerimi oblikami govorno-jezikovnih motenj otrok z dodatno strokovno pomočjo se srečujejo strokovne delavke za dodatno strokovno pomoč v Vrtcu Jelka in s katerimi dejavnostmi spodbujajo govorno-jezikovni razvoj otrok. Zanimali so me konkretni primeri dejavnosti (igre, vaje), s katerimi spodbujajo govorno-jezikovni razvoj. Dotaknila sem se tudi teme, ali zaposlene za dodatno strokovno pomoč v Vrtcu Jelka med seboj sodelujejo in si izmenjujejo izkušnje in primere dobre prakse.

II TEORETIČNI DEL

1 JEZIK IN GOVOR

1.1 JEZIK

Jezik je sredstvo sporazumevanja, s katerim posameznik izraža svoje misli, čustva, prepričanja, želje in mnenja ter ima pomembno vlogo pri navezovanju stikov z okolico. Jezik je odvisen od kakovosti in količine sprejemanja in obdelovanja podatkov, ki prihajajo iz okolja ter od človekovega opažanja, spoznavanja in predstavljanja. Jezik omogoča urejene medčloveške odnose ter z intelektualnim in čustvenim razvojem vpliva na razvoj socializacije. Jezik omogoča besedno sporazumevanje, ki vključuje jasno ali zabrisano izreko glasov, intonacijo in barvo glasu, različno glasnost in glasovne višine, tekoče in netekoče izražanje, enakomeren ali neenakomeren ritem in nebesedno sporazumevanje, ki vključuje pogled in mimiko obraza, držo telesa ter gibe rok. Manj spretni ljudje govorijo manj in se pogosto ne znajo izraziti na pravi način, medtem ko spretni govorniki uporabljajo bogat besedni in nebesedni jezik (Žerdin, 2011).

E. Wilken (2012) navaja, da je jezik komunikacijski sistem, ki obsega jezikovne simbole, ki jih razume vsak pripadnik iste jezikovne skupine. Jezikovni simboli predstavljajo odnose in čas, dejanja in stvari ter strukturirana zaporedja neodvisno od tega, ali gre za glasovni ali neglasovni jezik ali za pisanje. Dodaja še, da so funkcije jezika kognitivno predelovanje zaznav in izkušenj, primerjanje, vrednotenje in priklic iz spomina, ki pa niso vezane le na glasovni jezik, temveč na diferenciran komunikacijski sistem simbolov, zaradi česar lahko ljudje brez glasovnega jezika razvijajo enakovredne kognitivne sposobnosti. Tudi D. Žnidarič (1993) izpostavi, da je jezik socializiran sistem simbolov, ki vključuje besedni zaklad, zajema vsebino, ki jo preučuje semantika, ter obliko, ki jo preučuje gramatika.

1.2 GOVOR

Govor je zapleten psihofiziološki proces, ki se razvija na osnovi psiholoških in bioloških dejavnikov ter socialnega okolja. Je oblika vedenja, značilna le za človeka, ki nas označuje, spopolnjuje, oblikuje in dela človeške. Lahko rečemo, da je govor komunikacija z jezikom, ki se vedno realizira na subjektivni podlagi (Žnidarič, 1993). E. Wilken (2012) dodaja, da je govor produkcija jezika, pri čemer je potrebno ustrezno tvoriti posamezne glasove (artikulacija),

upoštevati pravila pri besednem redu in stavčni strukturi (sintaksa) in povezati namen z izgovorjenimi besedami (pragmatika). Usvajanje govora zahteva kognitivne sposobnosti in posebne motorične spretnosti.

Govor je v človekovem razvoju zelo pomemben dejavnik, ki poleg vloge prenašanja sporočil predstavlja tudi sredstvo za socialno adaptacijo. Psihologi menijo, da obstaja tesna povezava med govorom in mišljenjem in da izpopolnjevanje govora poteka vse življenje (Sgerm, 2004).

Človek se rodi s prirojeno sposobnostjo, da se nauči govoriti. Na razvoj govora pa vpliva okolje, v katerem otrok odrašča (Vašakova in Žakova, 2017).

2 RAZVOJ GOVORA IN JEZIKA

2.1 RAZVOJ GOVORA

Govorni razvoj je dinamičen in kompleksen proces, ki v obdobju dojenčka, malčka in zgodnjega otroštva poteka zelo intenzivno. Začne se z jokom in neverbalnim sporazumevanjem, sledi oblikovanje in povezovanje prvih glasov ter izgovarjava prve besede. Nadaljuje se od oblikovanja enostavnih in sestavljenih stavkov ter rabe govora v različnih govornih položajih do razvoja komunikacijskih spretnosti (Saksida, 2006). Govor in jezikovno znanje sta sredstvi za sporazumevanje, ki otroku nista prirojeni, ampak ju postopoma usvaja v dolgotrajnem procesu govorno-jezikovnega razvoja (Omerza, 1972).

Za pravilen govorni razvoj sta nujna zdrav živčni sistem in zdrava govorila, prav tako so pomembne pravilno in dobro razvite psihične funkcije, razvita čutila ter pravilni govorni model okolice, kjer otrok živi (Žnidarič, 1993). N. Satler (2016) dodaja tudi pomen centrov v možganih in usklajenost v delovanju prsnih in trebušnih mišic.

Otrokov govor se razvija z izkušnjami, ki jih doživlja zavestno, za pravilno artikulacijo pa mora biti sposoben imitacije gibov govornih organov. Z govorom otrok išče in sprejema razlago, izraža svoje potrebe in želje, odrasli pa pri tem korigirajo njihove izkušnje in jih učijo. Pravi govor se začne s prebujanjem emocionalnih reakcij, ki se odražajo tako, da otrok izraža svojo voljo, kar pa pomeni, da misli. Usmerjenost psihomotorične aktivnosti otroka k objektivni stvarnosti okoli njega je potrebna za konkretno miselno-jezikovno formulacijo (Grilc, 2014).

Govor je sposobnost, pri kateri gre za fiziološko aktivnost glasovne produkcije formiranih artikuliranih glasov, pri čemer odigra ključno vlogo otrokova mentalna raven. L. Marjanovič -

Umek (1990) dodaja, da osnovo govornemu razvoju predstavlja razvoj glasovnega sistema, ki je vezan na proces zaznavanja glasov oz. razvoj fonetičnega sluha in na proces izgovorjave glasov.

2.2 FIZIOLOŠKE PODLAGE ZA RAZVOJ GOVORA

2.2.1 Razvoj splošne motorike telesa in govornih organov

Temeljno podlago za govorni razvoj predstavlja razvitost splošne motorike govoril. Bolj kot je telesna motorika razvita, ugodnejše so razmere za razvoj govornih gibov. Dobro organiziran psihomotorični sistem se kaže v dobri koordinaciji in usmerjenosti celotnega telesa ter v tempu in hitrosti gibov. Artikulacija kot najbolj izpopolnjen mehanizem se z vajami skozi celoten otrokov razvoj avtomatizira. Od tega, kako otrok hodi in teče, prijema ali podaja predmet in ga uporablja na različne načine, je odvisna njegova zmožnost odzivanja in usposabljanja za življenje (Grilc, 2014).

2.2.2 Razvoj zvočnega (slušnega) zaznavanja in razlikovanja

Otrok je od rojstva dalje obkrožen s šumi in zvoki, katerih izvor spoznava postopoma. Začne se z razvojno fazo refleksnega obračanja glave proti izvoru zvoka, pri čemer z učenjem s poslušanjem razvija avditivno percepcijo. Otroka je potrebno akustično stimulirati z zvoki, pri čemer mora biti otrok na te akustične signale pozoren in jih mora prepoznati (Grilc, 2014). L. Marjanovič - Umek (1990) dodaja, da se otrok rodi z izjemnimi slušno-diskriminativnimi sposobnostmi, ki mu omogočijo ne le razlikovanje glasov po intenzivnosti, hitrosti, smeri izvora, frekvenci, ampak tudi številne govorne glasove različnih jezikov. Zaznavanje glasov in s tem povezano prepoznavanje govornih glasov je pomembna faza v govornem razvoju, v kateri mora otrok najprej ločiti človeške glasove od drugih, v nadaljevanju razvoja pa razlikovati tudi med človeškimi glasovi.

Otrok z govorno-jezikovnimi težavami pogosto potrebuje pomoč pri ločevanju človeškega govora od šumov iz okolice. Z besedami obogatimo predmete in rokovanje z njimi, da lahko s časoma spozna povezavo med določeno akcijo in akustično predstavo. Ponavljanje istih situacij privede do akustične diskriminacije, pri čemer otrok z večkratnim ponavljanjem istih situacij pridobi akustično pomnjenje. Otrok potrebuje veliko spodbud z okolja, da se akustično

(avditivno) spoznavanje in vedenje razvije v jezikovni sistem ter v aktivno govorjenje (Grilc, 2014).

2.2.3 Razvoj vidnega zaznavanja

Otrok govorno situacijo težko razume le na podlagi avditivne stimulacije, zato je pri učenju govora pomembna tudi vizualna percepcija. Otroku pomen prvih govornih situacij, ki so šumi različnih intenzivnosti, razume šele tedaj, ko jih poveže z mimiko telesa in izrazom na obrazu tistih, ki šume posredujejo. Vidno zaznavanje, na katerega se opira otrok v procesu razvoja aktivnega govora, igra pri tem ključno vlogo. Če se z otrokom pogovarjamo brez upoštevanja vidne razsežnosti, se lahko zgodi, da bo zaznaval napačno, saj je opora zgolj na zvočno zaznavanje mogoča šele, ko je govor popolnoma razvit (Grilc, 2014).

2.2.4 Razvoj sposobnosti za koncentracijo in pozornost

Da otrok prebuja in izvaja notranjo mobilizacijo pozornosti, razširja časovni obseg in povezuje kontinuiranost zavesti, potrebuje usmeritve odraslega k odkrivanju ter spremljanju dejstev in njihovega trajanja ter izražanje veselja ob njihovem ponovnem javljanju. S primerno vzgojo in navajanjem jih lahko odrasli pripeljejo do uvida določenih senzornih dražljajev in zavedanja senzornega doživljanja. Za obvladovanje govora sta nujna notranja pozornost in avdiovizualna pozornost, splošna mobilizacija notranje pozornosti pa je potrebna za razvoj zvočne (slušne) pozornosti (Grilc, 2014).

2.2.5 Razvoj intelektualnih (kognitivnih) sposobnosti

Na razvoj sposobnosti, da otrok registrira svojo okolico in dogajanje okoli njega, vpliva praktična inteligentnost otroka. Otroku je treba omogočiti razvijanje časovne in prostorske dimenzije, psihične aktivnosti, omogočiti mu je treba usvajanje elementarnih pojmov ter razvijati proces mišljenja od jezikovnega spoznavanja do jezikovnega izražanja. Za uvid v komunikacijski odnos mora biti razvita sposobnost usmerjanja pozornosti za daljše časovno obdobje na sliko, govor, akcijo ali predmet (Grilc, 2014).

Otrok bogati znanje o jeziku takrat, ko govori o tehničnih verbalizacijah in ponavlja besede ali stavke. Tehnično verbaliziranje pomeni akumulacijo motoričnega, akustičnega, jezikovno strukturiranega in reproduktivnega procesa, kar predstavlja osnovo k nadaljnjemu učenju in razvijanju govora. Otroku z uvidom vzajemnega odnosa med dvema predmetoma, osebam ali dogajanjema in z razvojem asociativnih oblik mišljenja, usvoji posamezne elemente jezikovne

strukture. Otrok na svoji razvojni poti razširja asociativne vezi, ki so odvisne od otrokovih objektivnih zmožnosti in so stvar prakse, ter bogati svoje besedišče (prav tam).

2.2.6 Razvoj odzivanja s telesnimi gibi

Predhodnik verbalne komunikacije oz. glasovnega govora je gesta, ki spremlja govor v določenem obdobju otrokovega razvoja in je še posebej značilna za otroke z zakasnelim govornim razvojem oz. z motnjami v razvoju. Otrok na začetku v govoru sodeluje tako, da se izraža z mimiko obraza ali z gibi posameznih delov telesa, kar pa mora ustrezati govorni situaciji. V predjezikovni fazi predstavljajo gibi formulacijo ene misli. Geste so s stališča emocionalnega konteksta in miselno-jezikovne formulacije zelo pomembne in potrebne kot predhodno sredstvo sporazumevanja. Otrok preide v govorno komunikacijo takrat, ko se s spodbudo odzove tako, da se izrazi z gesto ali mimiko in je pri tem uspešen. Tovrstno spodbujanje usmerjenega odzivanja je priprava otroka na fonacijske oblike komunikacije, otrokove reakcije pa so odraslim v pomoč pri ocenjevanju otrokovega razumevanja (Grilc, 2014).

2.2.7 Razvoj odzivanja z osnovnim glasom in govornimi poskusi

Pri zdravem otroku poteka razvoj fonacije spontano. Začne se s krikom novorojenčka, nadaljuje z akustično, fonatorno in motorično povezavo do prvih pojavov imitacij govora in govornega osamosvajanja. Otrokom s težavami v govorno-jezikovni komunikaciji je potrebno za imitacijo fonacije pomagati preko imitiranja igre. Otroku se ponudi različne govorne spodbude (imitacija pasjega lajanja, mačjega mijavkanja, šelestenje listja ...) in različne igre, ki vključujejo fonacijo, pri čemer je potrebno z otrokom ustvariti pristen stik, radostne trenutke za smeh ter vsako fonacijo pohvaliti, kar otroku omogoči hitrejše in lažje vključevanje v komunikacijski proces. Pri tem se je potrebno zavedati, da gre otrok skozi obdobja stagnacije in obdobja napredovanja. Dobo stagnacije oz. nazadovanja se razume kot čas za rast pridobljenih govornih zmožnosti ter njihovo medsebojno asociacijo in povezovanje tistih besed, ki jih je otrok usvojil, v besedni sistem, kar bo v nadaljevanju postopno uporabljal v konkretnih življenjskih situacijah (Grilc, 2014).

2.3 DEJAVNIKI GOVORNEGA RAZVOJA

N. Grilc (2014) meni, da na pravilen razvoj govora vplivajo okolje, v katerem se otrok razvija, in dejavniki, ki so povezani z organskimi pogoji (neokvarjen sluh, enakovredne fizične in

psihične funkcije, zgradba govornega aparata). L. Marjanovič Umek idr. (2006) izpostavljajo tudi pomen kakovosti vrtca in družinskega okolja ter sociografske značilnosti družine. Poleg dejavnikov okolja imajo pomembno vlogo pri razvoju govora tudi otrokov spol in genetski dejavniki.

2.3.1 Kakovost družinskega okolja

Na razvoj otrokovih govornih kompetenc v vseh obdobjih otrokovega razvoja pomembno vplivajo otrokovi starši. Družinsko okolje ponuja otroku različne možnosti za govorni razvoj, ki so pogosto posledica razlik v prepričanju staršev o pomembnosti spodbujanja govornega razvoja, ki vplivajo na izbiro dejavnosti, s katerimi starši vstopajo v interakcijo s svojim otrokom. Razlikujemo tri vidike družinskega okolja, ki pomembno vplivajo na otrokov govorni razvoj, in sicer izpostavljenost staršev literarnim besedilom, prepričanje staršev o pomenu skupnega branja otroške literature in količina skupnega branja z otrokom. Starši s tem, da razširjajo in preoblikujejo tisto, kar je otrok povedal, se z otrokom pogovarjajo in mu postavljajo različna vprašanja ter ga tudi dovolj dolgo poslušajo, da se lahko odzove na govorne spodbude, spodbujajo otrokov govorni razvoj. Skupno branje otroške literature in možnost uporabe različnega pisalnega gradiva so dejavnosti, ki otroka spodbujajo k prevzemanju vloge dejavnih partnerjev v komunikaciji s starši, kar posledično spodbuja razvoj njegovih govornih kompetenc. K. Apel in Masterson (2004) menita, da družinsko branje otroku daje tudi možnost povečevanja razumevanja zapletenih stavčnih struktur in oblikovanje informacij v pravilnem kronološkem zaporedju.

Raziskave kažejo, da spodbujanje otrokovega govornega razvoja v prvih treh letih življenja pozitivno vpliva na otrokove komunikacijske spretnosti pozneje v življenju (Fekonja, 2005).

J. Vašikova in I. Žakova (2017) v svoji raziskavi ugotavljata, da se kakovost govora poslabša pri pomanjkanju komunikacije s starši ter zaradi pretirane uporabe tablic in telefonov. Menita tudi, da se otrokove komunikacijske spretnosti ne razvijajo kakovostno, kadar preživljajo veliko časa s pasivnimi igrami, med katerimi ne govorijo. Opozarjata tudi, da so aktivna komunikacija in izrazne sposobnosti otrok v družinah podcenjene.

2.3.2 Socialno-ekonomski dejavniki

Sociodemografske značilnosti družine pomembno vplivajo na različne vidike otrokovega razvoja. Ugodnejši ekonomski status, velikost družine ter višja stopnja izobrazbe staršev so pomembni dejavniki, ki se povezujejo s kakovostjo in obsegom govorne interakcije med otroki

in njihovimi starši in tudi z otrokovim govornim razvojem (Fekonja, 2005). Vzdolžna študija štiridesetih ameriških družin je pokazala, da bistveno manj časa za pozitiven pogovor z otroki porabijo starši s slabšim ekonomskim položajem, nižjimi prihodki, starši z več otroki ter nižjo stopnjo izobrazbe, kar pomeni manj raznolik govor in manj priložnosti za govorjenje otrok in s tem povezan okrnjen besednjak, ki se kaže v otrokovih nižjih govornih in šolskih dosežkih (Papalia idr., 2003). U. Fekonja (2005) ugotavlja tudi, da starši z višjo stopnjo izobrazbe otrokom omogočijo več priložnosti za pridobivanje izkušenj o govorjeni in pisani besedi ter otroku pogosteje ponudijo različno gradivo, ki spodbuja njegov govorni razvoj. Avtorica nadalje ugotavlja, da matere z višjo stopnjo izobrazbe izražajo višja pričakovanja o sposobnostih svojih otrok ter da otroci mater, ki dobro poznajo zakonitosti otrokovega govornega razvoja, kažejo višjo govorno kompetentnost. Nižje izobražene matere se v primerjavi z višje izobraženimi počasneje prilagajajo na hitri razvoj otrokovih sposobnosti na različnih področjih razvoja, otroci pa na lestvici govornega razvoja izkazujejo nižje rezultate v primerjavi z otroki mater z višjo stopnjo izobrazbe. D. Papalia idr. (2003) še dodajajo, da na socialno-ekonomski status vpliva tudi genetika, saj imajo starši z višjim ekonomskim statusom običajno tudi višji inteligenčni količnik.

2.3.3 Otrokov spol

Rezultati različnih raziskav kažejo, da se govor deklic razvija hitreje v primerjavi z dečki, da deklice hitreje spregovorijo in usvojijo slovnico jezika, oblikujejo daljše povedi, imajo širši besednjak in dosegajo višje rezultate na lestvici govornega razvoja. Avtorji navajajo tudi, da deklice pogosteje berejo in pišejo daljša besedila, medtem ko se pri dečkih pogosteje pojavljajo motnje branja in pisanja (Marjanovič Umek idr., 2006).

Nekatere raziskave so pokazale, da se razlike v govornem razvoju med dečki in deklicami pojavljajo le v obdobju zgodnjega otroštva in da pozneje izzvenijo. K razlikam v govornem razvoju v obdobju malčka in zgodnejšega otroštva prispevajo predvsem razlike v hitrosti razvoja. Raziskave več avtorjev kažejo tudi, da po drugem letu starosti ni več razlik med deklicami in dečki v količini spontanega govora med vsakodnevnimi dejavnostmi in da otrokov spol kljub nekaterim razlikam, ki nastajajo v govornem razvoju deklic in dečkov, ni dejavnik, ki bi napovedoval otrokov govor v vsakodnevnih situacijah (Marjanovič Umek idr., 2006).

Tudi raziskave v Sloveniji kažejo, da se med četrtem in osmim letom starosti dečki ne razlikujejo od deklic v pragmatični rabi jezika med pripovedovanjem zgodbe ob slikovnih

predlogah, po poslušanju prebrane vsebine otroške knjige ter ob začetnih izjavah, ki predstavljajo uvod v zgodbo (Marjanovič Umek idr., 2006).

Opozoriti je treba, da so razlike v govornem razvoju dečkov in deklic močno povezane z nekaterimi dejavniki socialnega okolja, v katerem otrok živi, in da obstajajo večje podobnosti kot razlike na številnih področjih otrokovega govornega razvoja (Marjanovič Umek idr., 2006).

2.3.4 Vrtec

Kurikulum za vrtce (1999) vključuje različne dejavnosti, npr.: rutinske, usmerjene, prosto igro ali prehodne dejavnosti, ki se med seboj razlikujejo v pravilih, ki so povezana z govornim izražanjem. Pogosto se razlikujejo tudi glede na vključenost odrasle osebe v govorno interakcijo, na material, ki je otrokom na voljo, in glede na prostor, po katerem se lahko gibajo. Značilnosti posamezne situacije pomembno vplivajo na značilnosti otrokovega govornega izražanja v vsaki dejavnosti in ga spodbujajo k rabi različnih govornih položajev in različnega števila izjav, ki se razlikujejo tudi v slovnični strukturi. V vrtcu na razvoj otrokove govorne kompetentnosti pozitivno vpliva tudi vrstniška skupina, ki omogoča različne govorne interakcije z vrstniki, v katerih otrok posnema govor in vedenje drugih otrok, pri medsebojni komunikaciji pa si želi, da bi bil njegov govor čim bolj razumljiv. Svojo govorno kompetentnost otrok razvija s spraševanjem, poslušanjem oblikovanjem hipotez in trditev ter ob interpretiranju odgovorov vzgojitelja ali sovrstnika (Marjanovič Umek idr., 2006). B. Baloh (2019) dodaja, da morajo biti dejavnosti v vrtcu smiselno in skrbno načrtovane, saj le tako podpirajo in razvijajo področje jezika, vzgojitelj pa mora biti otroku govorni zgled pri vseh dejavnostih. Poudarja tudi pomembnost vzgojiteljevega pozornega spremljanja otrokovega govornega razvoja in pogovarjanja z otrokom kot z enakopravnim partnerjem ter spodbujanja prvih poskusov verbalizacije, pri čemer je vloga vzgojitelja ponavljanje in širjenje otrokove izreke ter spodbujanje pri igri in besednem izražanju. Tudi M. Grginič (2005) navaja, da na razvoj otroškega govora pomembno vpliva vzgojiteljeva izbira tem pogovora in njegov govor ter tudi premišljeno izbrane pravljice, igre, pesmi in zgodbe. Za spodbujanje verbalne in neverbalne komunikacije je pomemben očesni stik z otrokom, obrazna mimika odraslega in njegovi gibi. Primerne dejavnosti za uresničevanje tega cilja so bibarije, prstne igre, izštevanka ter rajalni plesi.

Vzgojitelj govorno kompetentnost otroka spodbuja z obiskom gledališča in razstav, kar mu omogoča sodelovanje v različnih govornih položajih, hkrati pa ga seznanja, da se v različnih govornih položajih uporabljajo različni načini govora. Za govorni razvoj je potrebno omogočati

igranje različnih jezikovnih iger in otroka seznanjati tako z leposlovnimi knjigami kot s priročniki. Otrok mora imeti v vrtcu dovolj možnosti sodelovanja v različnih govornih položajih, začenjati pogovor in se pogovarjati ter spraševati. Vzgojitelj mora otrokom omogočiti tudi zasebno konverzacijo v manjših skupinah ali v parih ter sodelovanje v komunikaciji z odraslimi (Marjanovič Umek, 2006).

Raziskave kažejo, da je učinek vrtca na otrokov govorni razvoj povezan z dejavniki otrokovega družinskega okolja in da ima kakovost vrtca pomembno kompenzacijsko funkcijo v govornem razvoju otrok staršev z nižjo izobrazbo. Kakovost vrtca zajema povezanost med strukturnimi (število otrok v oddelku, razmerje odrasla oseba/otrok v oddelku) in procesnimi kazalci (vzgojiteljeve govorne in spoznavne spodbude, odzivnost in njegova občutljivost, interakcije med vzgojitelji in otroki) in je dober napovednik otrokovega spoznavnega in govornega razvoja. Kakovost vrtca je torej dejavnik, ki pomembno vpliva na otrokov govorni razvoj in zmanjševanje razlik v govorni kompetentnosti med otroki različno izobraženih staršev oz. otroki, ki prihajajo iz manj spodbudnega okolja za govorni razvoj (Marjanovič Umek idr., 2006).

2.3.5 Genetski dejavniki

Na otrokov govorni razvoj imajo poleg dejavnikov okolja učinek tudi genetski dejavniki. Genetski dejavniki delno vplivajo na razvoj slovnice in na razvoj na področju artikulacije, semantike in fonologije (Marjanovič Umek idr., 2006). S. Kranjc (1999) poleg prirojenih predispozicij med notranje dejavnike, ki vplivajo na razvoj govora, šteje tudi otrokovo motivacijo in njegovo čustveno stanje.

2.4 FAZE GOVORNEGA RAZVOJA

2.4.1 PREDJEZIKOVNA FAZA

Prvo obdobje govornega razvoja je predjezikovna ali predlingvistična faza, za katero je značilna raba glasov, ki niso besede. Poleg zgodnjega zaznavanja in razumevanja vključuje vokalizacijo, jok, naključna posnemanja glasov brez razumevanja njihovega pomena in bebljanje. Otrok s prvimi glasovi in z bebljanjem sporoča svoje potrebe in čustva in hkrati preizkuša in razvija svoj govorni aparat (Marjanovič Umek idr. 2006). L. Marjanovič Umek in M. Zupančič (2004) dodajata, da so otrokove sposobnosti vokalizacije ob rojstvu in v prvem mesecu življenja

omejene na jok, gruljenje, cviljenje, vzdihe in cmokanje in da je edini način sporazumevanja novorojenčkov jok, pri čemer z različnimi vzorci, jakostjo in višinami sporočajo svoje trenutno počutje in potrebe. Med drugim in šestim mesecem dojenčki vokalizirajo tako, da uporabijo glasovno povezavo soglasnik – samoglasnik (npr. ga, ba), ki je omejena z zmanjšano sposobnostjo nadzora glasovne artikulacije in s samo konfiguracijo ust. T. Žerdin (2011) navaja tudi, da se otrok poigrava z govornimi organi, pri čemer mu s kričanjem, izdišnim zrakom in premikanjem ustnic in jezika uspe oblikovati prve glasove.

Med šestim in desetim mesecem starosti se pojavi *bebljanje*, pri čemer je otrokova vokalizacija vse bolj celovita. Gre za uporabo artikulirane povezave samoglasnikov in soglasnikov (pa-pa, ma-ma), kar odrasli pogosto zamenjujejo z otrokovo prvo besedo. Pri bebljanju otrok ne izraža pomena, zato bebljanje ni govor (Papalia idr., 2003). Ko začne dojenček ritmično ponavljati zloge, govorimo o *čebljanju*, ki je oblika igrive dejavnosti. Izreka zlogov izzove ugodne kinestetične dražljaje, ki otroka spodbujajo k ponavljanju zlogov, ki se izmenjujejo v ritmu in melodiji, s tem pa se nauči uporabljati ustrezne mišice in mišične skupine (Žnidarič, 1993).

Otrok pred začetkom izgovarjave prvih besed uporablja geste in kretnje (npr. kazanje nečesa), ki jih pogosto spremlja neposreden očesni stik z osebo, s katero komunicira. Pri komunikaciji lahko uporablja protodeklarativne geste, s katerimi želi vzpostaviti stik in povezanost z drugimi, ali protoimperativne geste, s katerimi usmeri pozornost na dejanja in predmete. Ključno pri razvoju komunikacije z gestami je to, da se oseba, ki so ji geste namenjene, nanje tudi odziva. (Marjanovič Umek in Zupančič, 2004).

V drugi polovici leta se pojavi *eholalija* (posnemanje govora odraslih), ki pomembno vpliva na nadaljnji govorni razvoj. Dojenček instinktivno posluša šume, naravne zvoke in govor okolice, ki ga posnema skupaj z mimiko in gestami. S posnemanjem človeške govorice postajajo glasovi bolj natančno opredeljeni in jasnejši, s poslušanjem in posnemanjem okolice pa se začne prebujati tudi zavest. Dojenček razume govor približno tri mesece pred začetkom govorjenja (Žnidarič, 1993).

2.4.2 JEZIKOVNA FAZA

Jezikovna faza se pojavi med dvanajstim in dvajsetim mesecem otrokove starosti, ko otrok spregovori prvo besedo, oz. skupino glasov, ki izraža pomen. Prve besede so pogosto vezane na predmete iz otrokovega neposrednega okolja, npr. na družinske člane, hrano, žival, predmete ali dele telesa in so si podobne ne glede na jezik in kulturo. T. Žerdin (2011) meni, da prehodi iz ene v drugo fazo niso nikoli ostri in nenadni. M. Whitehead (1999, v Marjanovič Umek idr.,

2006) opredeli tri kriterije, ki določajo prvo besedo: otrok za dejavnost, predmet ali osebo konstantno uporablja isto besedo; otrok besede uporablja spontano; otrokovo besedo prepozna tudi odrasla oseba, ki z otrokom komunicira v različnih situacijah. Otrok prve besede uporablja v zelo strukturiranih situacijah, zato so prve besedne izjave pogosto razumljive le v določenem kontekstu. Razvoj in rabo prvih besed (samostalnikov, glagolov in drugih besednih vrst) usvaja otrok skozi različne razvojne stopnje. Na začetku uporablja posamezne besede izključno v konkretni dejavnosti, sledi delno posploševanje, pri čemer uporablja posamezne besede, ki so vezane na konkretno dejavnost, tudi v novih kontekstih, nato se pojavi dekontekstualizacija besed, ki otroku omogoča ločiti predmete od dejavnosti s poimenovanjem, sledi stopnja, v kateri otrok tvori enostavne izjave in pogosteje kombinira dve besedi (Marjanovič Umek idr., 2006).

Otrok začenja proti koncu drugega leta dojemati, da ima vsaka beseda natančno določen pomen. Je zelo radoveden, veliko sprašuje, otipava, zanima se za imena predmetov, živali in ljudi v njegovi okolici, kar omogoča širjenje besednega zaklada. Okoli tretjega leta starosti je že sposoben uporabljati prislove, pridevnike in predloge, pojavljajo se tudi sklanjatve in uporaba časov. Ob koncu tretjega leta dokončno obvlada tudi vse glasove maternega jezika, vendar izgovarjava glasov še ni povsem avtomatizirana in usklajena (Grobler, 1985). D. E. Papalia idr. (2003) dodajajo, da otroci s telegrafskim govorom povedo dovolj, da jih drugi razumejo in da do tridesetega meseca obvladajo skladnjo, pravila za tvorbo stavkov, govorijo bolj tekoče, bolj zapleteno ter dlje časa in učinkovito prenašajo svoja sporočila kljub pogostemu izpuščanju določenih besednih vrst.

Od 3. do 6. leta se govor intenzivno ter v medsebojni povezanosti razvija na pragmatičnem, oz. sporazumevalnem področju in na slovničnem področju, ki vključuje vsebino in obliko. Otroci razvijejo osnovno strukturo govora, pripovedujejo tako, da jih tako odrasli kot vrstniki razumejo in razumejo tudi večino sporočil, ki jim jih posredujejo odrasli govorci (Marjanovič Umek idr., 2006). Izrekajo že bolj zapletene in daljše povedi, uporabljajo predloge, veznike, člene in zložene besede ter obvladajo vse besedne vrste. Pojavlja se tudi zasebni govor kot pogost in normalen pojav v otroštvu, pri katerem otrok brez komunikacijskega namena govori samemu sebi (Papalia idr., 2003).

V jezikovni fazi jezik nastaja, se oblikuje ter tudi avtomatizira in tako postane samodejno sredstvo ustnega sporočanja. Otrok se nauči izgovarjati glasove, za razumevanje besedil, za sporočanje svojih misli in potreb si pridobi besedišče ter spontano razvije tiste prvine, ki jih zahteva skladanje besed v višje enote. V predlingvistični fazi se že seznanja s črkami in zapisanimi besedami v knjigi, pri čemer dojame pomen črk in besed (Žerdin, 2011).

2.5 RAZVOJ JEZIKA

Predpogoj za razvoj govornega jezika je razumevanje jezika, za razvoj katerega so ključni trije dejavniki:

- *zaznavanje govora*: da bi otrok lahko usvojil jezik okolja, mora razviti spretnost poslušanja govora, pri čemer zmanjšana sposobnost poslušanja lahko povzroči težave pri usvajanju razumevanja jezika;
- *usvajanje pomena v socialnih situacijah*: otrok mora razumeti, da imajo besede pomen in jih uporabljamo pri izmenjavi informacij, za vzdrževanje socialnega odnosa, pri izražanju čustev in misli;
- *razumevanje simbolne igre*: uporabo simbolov v vsakdanjem življenju se začne otrok učiti že zelo zgodaj. Že majhen otrok uporabi določen predmet na simboličen način, npr. kocko uporabi kot telefon (Skamlič, b. d.).

Za jezikovni razvoj je ključno področje motoričnega delovanja (primarne funkcije govornih organov) ter kognitivno in socialno-emocionalno področje (sposobnost zaznavanja, razumevanje simbolov in okoliščin), ki se tesno prepletata in medsebojno učinkujeta. Na razvoj jezika vplivajo tudi učni in splošni življenjski pogoji ter zorenje (Wilken, 2012). Na možnosti jezikovnega razvoja vplivajo tudi otrokov sluh, nevrolško dozorevanje, socialno okolje in inteligentnost. Intelektualne sposobnosti omogočajo rabo simbolov, avtomatizacijo in abstrakcijo, kar je ključno za ustrezen jezikovni razvoj (Žerdin, 2011). Med tretjim in četrtem letom starosti pridobi otrok bistveno osnovo jezika in je že sposoben tvoriti celotne povedi in besede udejanjiti v slovnični funkciji. S širitvijo besednega zaklada, z opisovanjem dejanj in tudi z igro »vlog« prihaja do miselnih spoznanj, na podlagi katerih se otrok jezikovno izrazi. Ob koncu četrtega in do petega leta starosti otrok intenzivno usvaja znanje materinščine, medtem ko se nadaljnji razvoj jezikovnih kompetenc nadaljuje tudi v mladih letih (Wilken, 2012). Tudi Omerza (1972) meni, da je obdobje do petega leta starosti izjemno občutljivo za razvoj jezika in da je znanje jezika skupen rezultat otroka in tistih, ki ga obkrožajo. K. Apel in J. J. Masterson (2004) poudarjata, da je jezik most, ki povezuje različne vidike otrokovega razvoja, ter da otrok prvih šest let usvaja osnove komunikacije, kar je ključno za kakovostno sporazumevanje. Dodajata še, da bolj ko otrok krepi jezikovne veščine, bolje izraža svoje občutke, ideje in misli, sledi svojim interesom in razvija svoj potencial, je uspešnejši v šoli,

zaupa vase in v svoje odločitve, pomaga drugim in je kritičen do slišanih in prebranih informacij.

Pogoji za uspešen jezikovni razvoj so nepoškodovano živčevje, dozorele fiziološke osnove, nepoškodovana čutila vida in sluha, normalna inteligentnost ter primerno socialno in čustveno okolje, ki zagotavljata spodbude, izkušnje in pridobivanje znanja. Če pogoji niso izpolnjeni, se jezik ne razvija v skladu s pričakovanji (Žerdin, 2011).

Usvajanje jezika pri večini otrok poteka brez večjih težav, a pri posameznih otrocih se pojavi zaostajanje v govorno-jezikovnem razvoju, pri čemer je potrebno uporabiti posebne postopke za spodbujanje tovrstnega razvoja. Kadar se težave pojavljajo do četrtega leta, govorimo o upočasnjem govorno-jezikovnem razvoju, če pa se težave pojavljajo tudi po četrtem letu, pa govorimo o nezadostno razvitem govoru (Grilc, 2014). T. Žerdin (2011) dodaja tudi specifično jezikovno motnjo, pri kateri sta sluh in inteligentnost normalna, moten pa je govorno- jezikovni razvoj. Poudarja tudi, da razvoja govora in jezika ne moremo uporabiti kot diagnostično sredstvo, temveč le kot spodbudo za razmišljanje o pričakovanem govornem razvoju in iskanju morebitne strokovne pomoči.

3 MOTNJE V GOVORNO-JEZIKOVNEM RAZVOJU

3.1 GOVORNE MOTNJE

O motnjah govora govorimo takrat, kadar otrokov govor izstopa v primerjavi z njegovimi vrstniki v tolikšni meri, da nam pritegne pozornost. Govorne motnje so lahko funkcionalno ali organsko pogojene. Ko govorno motnjo povzroča organska poškodba, pomanjkljivost govornega aparata ali bolezen, govorimo o organskih motnjah, v vseh ostalih primerih pa gre za funkcionalno pogojene motnje (Grobler, 1985).

3.1.1 Bebljanje

Bebljanje je najpogostejša govorna motnja v splošni populaciji otrok, še pogosteje pa se pojavlja pri otrocih z motnjami v razvoju. Zanj je značilna motnja izgovarjave glasov, ki se kaže kot opuščanje ali neslišna realizacija glasu, zamenjava glasu in nepravilno izgovarjanje glasu ali skupine glasov. Omenjene oblike motnje izgovora so lahko sistematične, za katere je značilno, da otrok na enak način dela določene napake v svojem govoru ali nesistematične, pri katerih se napake pri izgovoru glasov vsakokrat pojavljajo na drugačen način. Nesistematične

napake izgovora so pogosti spremljevalci zgodnjega govornega razvoja (Grilc, 2013). M. Grobler (1985) ta naravni pojav imenuje razvojno bebljanje, ki je povezano z razvojno težavo izreke glasov dve- do triletnega otroka. Z zorenjem otroka tovrstne težave izgovarjave običajno izzvenijo. Če se nesistematične napake govora pojavljajo tudi po četrtem letu, gre za motnjo, imenovano dislalija ali motnja izreke glasov. V tem primeru otrok izpušča glasove ali zloge v besedah (vlak – lak), dodaja zloge ali glasove v besedah (lokomotiva – lokomokotiva) ali zamenjuje položaj glasov ali zlogov v besedah (želva – ževla).

Razvoj izgovarjave je pri vsakem otroku individualen in postopen. Motnje izgovarjave se pojavljajo v različnih skupinah, ki jih N. Grilc (2013) deli na:

- sigmatizem: motnje izgovora glasov c, č, s, š, z, ž, ki jih ali zamenjuje med seboj, ali z drugimi glasovi, najpogosteje z glasovoma d in t;
- etacizem: motnja v izgovoru glasu e;
- rotacizem: motnja izgovarjave glasu r;
- taticizem in deltacizem: motnja izgovarjave glasu t in d;
- lamdacizem: motnja izgovarjave glasu l;
- gamacizem in kapacizem: motnja v izgovarjavi glasov g in k.

Vsi omenjeni glasovi vključujejo dobro razvite sposobnosti slušne percepcije in diskriminacije (razločevanja) ter dobro razvita govorila, zaradi česar so omenjeni glasovi za otroka zelo zahtevni. Nepravilna uporaba glasov se pojavi, ker otrok izreko prilagodi svojim zmožnostim, kar avtorica označi kot funkcionalen vzrok dislalije (Grobler, 1985).

Motnja izgovarjanja se pri otrocih pojavlja zaradi organskih odstopanj artikulacijskih organov (jezik, ustnice, zobje, trdo in mehko nebo) ali zaradi lažjih okvar sluha. Vzroki so lahko tudi motorična nespretnost, slabe navade v otroštvu (sesanje prsta, predolga uporaba dude), nepravilni govorni model okolja in odraščanje otroka v slabšem socio-pedagoškem okolju, slab fonemski sluh, zaostajanje v intelektualnem razvoju in cerebralna paraliza (Grilc, 2013).

Če je tudi po četrtem letu otrokova izreka glasov pomanjkljiva in nepravilna, je potreben posvet s strokovnjakom, ki bo na podlagi pregleda in anamneze izdelal preventivni in korektivni načrt dela (Grobler, 1985).

3.1.2 Jecljanje

Jecljanje je motnja tempa in ritma govora, ki se najpogosteje pojavlja v predšolskem obdobju med drugim in petim letom starosti, ko se otrokov govor intenzivno razvija. Kaže se v

ponavljanju glasov, zlogov, besed ali fraz, z brezglasnimi zastoji na začetku ali znotraj besede, s podaljševanjem glasov, z napetostjo pri govorjenju in z dodajanjem pomožnih glasov, s katerimi otrok obvlada težavo (Grilc, 2013). M. Grobler (1985) navaja, da je neskladje med govorjenjem in dihanjem pogojeno s socialnimi situacijami. Otrok, ko je sam ali ko govori z bližnjimi domačimi, pogosto ne jeclja ali jeclja manj. Pri govorjenju poskuša premagati krče, zaradi česar mu začne primanjkovati izdišnega zraka, posledično pa pride do zatikajočega in pretrganega govorjenja, ki ga spremlja strah in močno razburjenje pred samim govorjenjem. D. Žnidarič (1993) meni, da je jecljanje tesno povezano z otrokovim celotnim funkcioniranjem in njegovim okoljem ter da jecljanje lahko spremljajo strah, tiki, fiziološke reakcije (potenje, hitro bitje srca, rdečica) in izmikanje očesnemu kontaktu. M. Grobler (1983) dodaja tudi nehoteno spakovanje in mežikanje ter pravi, da se navedena govorna slika v predšolskem obdobju navadno ne pojavlja in se kot končna faza v razvoju jecljanja pojavi v šolskem obdobju.

V obdobju intenzivnega govornega razvoja se pri nekaterih otrocih pojavi t. i. faza fiziološkega jecljanja. Govorimo o razvojni nefluentnosti govora, za katero je značilno, da se otrok ne zaveda nepravilnosti v govoru in se mu tudi ne izogiba, pojavlja se ponavljanje zlogov enkrat do dvakrat, ponavljanje celih fraz ali besed in pomanjkanje napetosti govornih organov (mišice ustnic in obraza). Navedeni znaki so pri normalni razvojni nefluentnosti prisotni pri vsakem otroku in izzvenijo spontano, lahko pa prerastejo v pravo jecljanje. To se pojavi, kadar okolica otroku ozavešči zastajanja, zaradi česar otrok začuti potrebo po obvladovanju težave. Razmišljati začne, kako bi pravilno izrekal, kako spodbuditi in uskladiti artikulacijske organe ter kako vdihniti in izdihniti, zaradi česar izgublja spontanost v govoru, posledično pa to lahko privede do povečanja napetosti in močnejših in pogostejših zastojev. Nastane začaran krog, občutek neuspeha in nelagodja v otroku, ki se ga lahko reši le z strokovno pomočjo (Grilc, 2013). Tudi M. Grobler (1983) poudarja pomen odnosa odraslih pri tovrstni motnji in pravi, da morajo odrasli tovrstni govor sprejeti in da nenehno popravljanje otrokove izgovarjave ni priporočljivo, saj se v nasprotnem primeru otrok začne osredotočati na sam način govorjenja, zaradi česar se začnejo težave stopnjevati, utrjujejo se napačni pogojni govorni refleksi in lahko se zgodi, da se otrok na zatikajoče govorjenje navadi.

Jecljanje je motnja, ki se pogosto pojavlja brez povoda in periodično (menjavanje obdobjih fluentnega in nefluentnega govora). Vzroki za pojavljanje jecljanja še niso natančno opredeljeni, nastanejo pa lahko kot posledica dednosti, zaradi karakteristike osebnosti (občutljiva oseba) in provokacijskega faktorja (nenaden stres, izzivalen dogodek) (Grilc, 2014).

3.1.3 Brbotanje

Brbotanje je govorna motnja miselnih procesov, ki se pojavi, ko otrok prehitro govori. Je verbalna manifestacija centralne jezikovne neuravnoteženosti, ki vpliva na otrokovo celotno obnašanje, na branje, pisanje in ritem. Otrok je nemiren, neurejen, hiter, nekontroliran in nereden. Motnje se ne zaveda. Posledice motnje se kažejo v artikulaciji in formulaciji govora ter v percepciji (Žnidarič, 1993). Omerza (1972) dodaja, da se najpogosteje pojavlja med tretjim in petim letom starosti, ko je otrok v fazi hitrega govornega razvoja. Kasneje se lahko pojavlja kot posledica težjih bolezni, ki vplivajo na otrokov živčni sistem. Otrok, ki brbota, nima urejenega sorazmerja med mislijo, ki jo želi izraziti in njenim izgovorom. Posledično je govor hlastav ali prehiter, zaradi zabrisanih glasov in zlogov pa tudi delno ali v celoti nerazumljiv. Zaradi prehitre izreke otroku primanjkuje izdišnega zraka, zaradi česar prepogosto vdihuje, s tem pa bistveno poslabša izreko. Brbotanje lahko spremljajo nemirni in prehitri telesni gibi, površna, prehitra in neurejena splošna motorika ter slaba slušna pozornost.

3.2 JEZIKOVNE MOTNJE

Motnje v jezikovnem razvoju se lahko pojavljajo na ravni sporočanja ali na ravni sporazumevanja, torej pri oddajanju besednega sporočila, sprejemanju govornih vtisov, pri iskanju povezav, potrebnih za razumevanje ali pri organizaciji odgovora. Znaki, ki kažejo na nepravilen jezikovni razvoj, se lahko kažejo kot nepopolno in popačeno razumevanje prvega jezika ali kot osiromašeno, nepopolno in pomanjkljivo sporočanje v prvem jeziku. Kje v procesu sporazumevanja nastajajo pomanjkljivosti in ovire, lahko z diagnostičnim postopkom odkrijejo posamezni strokovnjaki ali celotna strokovna skupina, v katere so vključeni psihologi, zdravniki in specialni pedagogi. Ugotovitev primanjkljaja je pomembna za pridobitev ustrezne pomoči (Žerdin, 2011).

Jezikovni primanjkljaji so lahko posledica pomanjkljivih jezikovnih spodbud ali hospitalizacije otroka zaradi hujše bolezni, ki zavre otrokov jezikovni razvoj. Na specifično jezikovno motnjo, jezikovni primanjkljaj in razvojno zaostajanje vpliva tudi slušna prizadetost, upočasnjeno dozorevanje osrednjega živčnega sistema in okvare osrednjega živčnega sistema, ki nastanejo kot posledica različnih poškodb, vnetij ali zastrupitev bodisi pred rojstvom, med njim ali po njem. Vsi ti dejavniki vplivajo na otrokov celoten razvoj, ki zajema gibalno, intelektualno, jezikovno in čutilno področje. Težave z govorjenjem se pojavljajo tudi pri otrocih, ki imajo težave z mišičnim nadzorom. Tvrstne težave so pogoste pri otrocih z možgansko paralizo.

Kadar v otrokovem okolju ali v njegovi anamnezi ni mogoče najti dejavnika, ki ovira njegov jezikovni razvoj, lahko pomislimo, da gre za prirojeni oz. podedovani dejavnik (Žerdin, 2011).

A. Pograjc in U. Zupančič (2018) poudarjata, da govorno-jezikovne motnje niso enako kot govorno-jezikovna odstopanja. O govorno-jezikovnih motnjah govorimo, kadar razvoj močno zaostaja, moti komunikacijo in ne poteka v normalnem zaporedju. O odstopanjih govorimo takrat, kadar poteka razvoj v skladu s splošnimi normami in v mejah normale, vendar se pojavljajo odmiki od povprečja, ki pa so še vedno v mejah normale. Razlike v odstopanjih se lahko pojavljajo navzgor ali navzdol, glede na to, ali otrok v razvoju prehiteva ali zaostaja. Če so zaostanki večji, otrok potrebuje intenzivnejši pristop in logopedsko terapijo. Pri otrocih, pri katerih se pojavljajo blaga odstopanja, imajo vzgojitelji predšolskih otrok pomembno vlogo, saj morajo otroke pred začetkom učenja oceniti na govorno-jezikovnem področju in ugotoviti, v kolikšni meri kažejo razlike v primerjavi z vrstniki in posledično odstopajo na govorno-jezikovnem področju.

Otrok, ki malo ali slabo govori in svoje otroštvo preživlja izključno v krogu svoje družine, tudi sam ne bo razvijal spretnosti, ki mu je sicer dana po naravi. Otrok malo govori, otrok ne razume, kaj govorijo drugi, govorjeno besedilo je slabo razumljivo in posebne težave pri pisnem sporočanju so znaki, ki jih starši in vzgojitelji najhitreje opazijo in nakazujejo na jezikovne težave pri otroku. Govorno-jezikovne težave pomembno vplivajo na otrokove vzgojno-izobraževalne potrebe in njegovo uspešnost in delovanje v vzgojno-izobraževalnem procesu (Satler, 2016).

3.2.1 Upočasnen govorno-jezikovni razvoj

Otrok, ki zaostaja v govorno-jezikovnem razvoju, običajno spregovori kasneje kot njegovi vrstniki, govori manj v primerjavi z vrstniki in uporablja omejeno število besed, kar pomeni siromašno govorno-jezikovno izražanje. Pogosto uporablja preprostejše in krajše povedi v primerjavi z vrstniki in uporablja agramatične izjave (»Meta gre trgovino«). Pojavlja se tudi neobičajen vrstni red besed v povedi, izpuščanje in/ali zamenjevanje zlogov v besedah, prisotnost težav pri razumevanju navodil in vprašanj, ter govor, ki je zaradi številnih sistematičnih in nesistematičnih napak, okolici težje razumljiv (Grilc, 2013). T. Žerdin (2011) dodaja, da je lahko zapoznel govorni razvoj družinska značilnost, ki se nepričakovano konča in otrok začne dobro govoriti. V nasprotnih primerih pa lahko upočasneni jezikovni razvoj preide v govorjenje z moteno izreko, zaradi česar potrebuje otrok logopedsko obravnavo.

3.2.2 Posebne jezikovne težave

Posebne jezikovne težave ali jezikovna disfazija pomenijo velik jezikovni primanjkljaj, ki nastane, ko se jezik še razvija, se pravi med samim razvojem, dojemanjem in oblikovanjem jezika. Stanje se kaže kot moteno razumevanje besedil in slabo organizirano izražanje na različnih jezikovnih ravneh, kar pomeni deformirano, nedodelano in pomanjkljivo razumevanje besedil. Stanje nerazvitega jezika strokovnjaki imenujejo alalija, ki po tretjem ali četrtem letu starosti preide v dislalijo in še pogosteje v razvojno disfazijo (Žerdin, 2011). N. Grilc (2013) dodaja, da se tovrstne težave neznanega vzroka in se nanašajo na otroke, za katere so značilne siromašne jezikovne spretnosti glede na njihovo starost ter njihove neverbalne sposobnosti.

3.2.3 Alalija – nerazviti govor

Nerazviti govor je najtežja oblika motnje govorno-jezikovnega razvoja, pri kateri je prisotno izrazito osiromašeno slovnično in besedno izražanje. V najtežjih primerih otrok ne razume tujega govora in tudi sam ne govori, kar nakazuje na splošno odstopanje v otrokovem razvoju (Grilc, 2013). Otrok se vede drugače v primerjavi z govorečimi sovrstniki. Svoje potrebe in želje izraža z jokom, vreščanjem, nemirnostjo, agresijo ali apatičnostjo. V lažjih primerih otrok delno razume govor, a ne govori ali pa dobro razume govor in pri govoru uporablja nekaj besed, ki imajo vrednost stavka. Pri sporazumevanju pogosto uporablja geste (Žnidarič, 1993).

Otroci z nerazvitim oz. zakasnelim govorom uporabljajo preproste stavke, ki ne vsebujejo veznikov, glagolov, predlogov, pomožnih glagolov in osebnih zaimkov. Stavek je slovnično nepravilen in preprostejši v primerjavi z vrstniki enake kronološke starosti. Značilen je tudi siromašen besednjak (Žnidarič, 1993).

4 RAZVOJNI MEJNIKI IN Odstopanja v govorno-jezikovnem razvoju

Pomemben pokazatelj otrokovega razvoja je tudi govorno-jezikovni razvoj otroka, ki pa ga v posameznih primerih lahko porušijo različni dejavniki tveganja, kot npr. nizka porodna teža, okvara sluha, predčasni porod, zanemarjanje otroka in možganske krvavitve. S poznavanjem zaporedja razvoja govora in jezika ter s pravočasnim prepoznavanjem prvih znakov odstopanj, se staršem, pediatrom, vzgojiteljem ter drugim, ki se ukvarjajo z vzgojo in izobraževanjem, omogoči, da otrokom poiščejo in zagotovijo primerno pomoč. Poudariti je treba, da govorno-

jezikovni razvoj ne smemo uporabiti kot diagnostično sredstvo, vendar le kot spodbudo za razmišljanje o pričakovanem razvoju govora in jezika in v primeru odstopanj, iskanje primerne strokovne pomoči (Grilc, 2013). T. Vizjak Kure (2010) meni, da večini otrok z govorno-jezikovnimi motnjami, ki so vključeni v redni program predšolske vzgoje ali v programe za predšolske otroke s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo, zadostuje redna individualna ambulantna logopedska obravnava.

Preglednica 1: Govorno-jezikovni razvoj otroka v starosti od 0 do 7 let in odstopanja oz. simptomi upočasnjene razvoja (povzeto po Grilc, 2013 in Žnidarič, 1993)

STAROST OTROKA	NORMALNI GOVORNO-JEZIKOVNI RAZVOJ	ODSTOPANJA OZ. SIMPTOMI UPOČASNJENEGA RAZVOJA
0–3 mesecev	Na zvoke in govor se odziva z gibi telesa, razpoloženje izraža s smehom, jokom, kričanjem.	Ne odziva se na močne zvoke.
3–6 mesecev	Glavo obrača v smeri sogovorca, igra se z govornimi organi, čeblja, beblja in se smehlja.	Otrok ne reagira na hrup, večino časa je tiho in ne vzpostavlja očesnega kontakta. Je preveč miren ali preveč joka.
6–9 mesecev	Odziva se na svoje ime in na imena družinskih članov, vokalizira, beblja z intonacijo in vzpostavlja komunikacijo.	Ni interaktivne in vokalne igre z odraslimi, ni doslednega odziva na hrup, se ne smeje na glas in se ne zanima za zvočne igrače.
9–12 mesecev	Razume preprosta vprašanja in navodila, posnema vokalizacijo odraslih, proizvaja glasove, ki jih prepoznamo kot besede s pomenom. Začne z igro kazanja.	Ne odziva se na besede ali vprašanja, ne komunicira z vokalizacijo in ne uporablja različnih glasov in intonacij. Ne odziva se na svoje ime.
12–15 mesecev	Uporablja nekaj razumljivih gest in besed, da bi dobil, kar želi. Sledi enostavnim navodilom. Poskuša komunicirati z ljudmi in igračami.	Ne posnema govora odraslih. Na verbalno zahtevo kljub uporabi geste ne da želene igrače, predmeta.

15–18 mesecev	Sledi preprostim navodilom, pokaže dele telesa, pokaže dva ali več predmetov na sliki, za izražanje svojih potreb uporablja besede, igra se s sovrstniki in ponavlja besede drugih.	Ne razume enostavnih navodil in preprostih vprašanj. Ne razume gest in jih ne uporablja. Stvari ne poskuša pridobiti z govorom in gestami.
18–21 mesecev	S prstom pokaže poimenovane slike in predmete, širi besednjak, povezuje besede v preproste stavke in glasno govori, ko se igra z drugimi.	Ne razume enostavnih vprašanj in navodil, ne posnema govora odraslih. Za zadovoljevanje svojih potreb ne uporablja govora.
21–24 mesecev	Razume govor o dogodkih in ljudeh, ki niso prisotni. Razume dvojna navodila in predloge v, na, spodaj, zgoraj. Širi besednjak ter začenja uporabljati prihodnjik.	Ne uporablja razumljivih besed ter ne prepozna predmete na sliki.
2–2,5 leta	Postavlja preprosta vprašanja, prepozna manj znane dele telesa (brada, laket), poslušá kratke zgodbe, uporablja zaimke in predloge ter enostavne pojme (velik, majhen).	Ne želi poslušati pesmice in zgodbe. Ne uporablja preproste povedi. Ne postavlja vprašanj in ne odgovarja na preprosta vprašanja. Mati ga težko razume.
2,5–3 let	Vključuje se v kratek pogovor in uporablja različne besedne vrste. Pozna uporabo različnih predmetov. Izraža emocije, se smiselno igra z igračami in sodeluje pri hišnih opravilih.	Govor je za okolico nerazumljiv. Ne razume daljših navodil.
3–4 let	Pripoveduje krajše zgodbe, razlaga dogajanja, govor je pri tem razumljiv. Pripoveduje o preteklih dogodkih in krajše	Besedišče je siromašno, govor nerazumljiv. Okolica otroka ne razume.

	zgodbe ter se vključuje v daljši pogovor.	Otrok za reševanje težav ne uporablja govora in ne sodeluje z drugimi.
4–5 let	Otrok slovnično pravilno uporablja vse besedne vrste, uživa v šalah, ugankah in pravljičah. Pripoveduje dolge zgodbe. Govori tekoče, z malo napakami pri izgovarjavi in slovnici.	Netekoč in nerazumljiv govor, skromen besedni zaklad, pogoste slovnične napake in napake izgovarjave besed. Povezanost z okoljem je slaba.
5–6 let	Izgovor glasov je pravilen. Popolnoma razume sestavljeni govor. Prepozna in imenuje geometrijske like. Zanimata ga branje in pisanje.	Ne razume besed z nasprotnim pomenom. Govor je slovnično nepravilen, težave se kažejo pri izgovarjavi. Otrok ne zna pesmic, pravljič.
6–7 let	Otrok usvaja abstraktne pojme (sreča, bolezen), imenuje dneve v tednu. Rad uporablja sestavljene besedne strukture, vodi dolge pogovore in nadzoruje glasnost.	Siromašno besedišče. Ne razlikuje števil in črk. Povedi so preprostih oblik. Otrok si težko zapomni.

Poznavanje značilnosti posameznih stopenj govorno-jezikovnega razvoja omogoča sledenje njegovemu razvoju in spodbujanje ob pravem času. Nesmiselno je otroka spodbujati k posamezni govorni aktivnosti, ko za to še ni dovolj zrel. Posamezno stopnjo razvoja dosežejo otroci v različnem času. Ko otroka opazujemo in ocenjujemo njegov govor, je potrebno pozornost usmeriti na to, ali kaže željo po komuniciranju z okolico, koliko in kako komunicira z okolico, ali je pozoren na zvoke in na to, kar se mu govori, ali sledi navodilom in vzpostavlja očesni stik (Levc, 2011).

5 ZGODNJA OBRAVNAVA

V Beli knjigi o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji (2011) je navedeno, da imajo otroci že v zgodnjem otroštvu pravico do celostnega pristopa zgodnje pomoči in ustrezne

strokovne pomoči glede na njihove posebne vzgojno-izobraževalne potrebe. Zgodnja obravnava OPP vključuje oceno otroka, svetovanje, socialno pomoč in obravnavo pri specialistih (zdravnikih, fizioterapevtih, logopedu, specialnem pedagogu ...) ter zahteva celovit medresorski in meddisciplinarni pristop na področjih pomoči ter svetovanja družini in strokovnim delavcem vrtca. Ravno tako predvideva celovit pristop na področjih diagnostike ter tudi evalvacijo in spremljanje učinkov ponujene pomoči. Opara (2005) meni, da je zgodnje odkrivanje motenj in primanjkljajev ena najpomembnejših nalog pri obravnavi teh otrok in dodaja, da prej kot se ugotovi, da ima otrok posebne potrebe, hitreje se mu lahko prilagodi delo, pogoje in okolje. T. Vizjak Kure (2010) dodaja, da se z zgodnjo obravnavo oz. vključevanjem v ustrezen program otroku omogoči odpravljanje težav in razvijanje metakognitivnih sposobnosti, s čimer se prepreči kasnejše težave v šoli. Opozarja tudi, da so govorno-jezikovne motnje pogosto le eden izmed simptomov v sklopu sindromov, ki zajemajo različna področja psihofizične razsežnosti osebe in da ravno ti posamezniki potrebujejo celovito, intenzivno, vsakodnevno in razvojno naravnano obravnavo, ki bo pokrivala čim več kritičnih področij. J. Murgel (2019) navaja tudi osnovna načela zgodnje obravnave: cenovna dostopnost, krajevna bližina, interdisciplinarno delo, dostopnost, različnost storitev in služb ter timsko delo.

Strokovnjaki se strinjajo, da zgodnja obravnava poteka od rojstva do vstopa v šolo in da so ciljna skupina zgodnje obravnave rizični otroci, mlajših od treh let, za katere se predvideva trajni razvojni zaostanek na različnih področjih (motoričnem, kognitivnem, pri čustvovanju in komunikaciji ...) in skupina otrok s primanjkljaji in ovirami, ki jih lahko razmeroma hitro ugotovimo. Ni pa enotnega mnenja med strokovnjaki o tem, kateri model in strategija zgodnje obravnave sta učinkovitejša. Obstajata tradicionalni medicinski model zgodnje obravnave in novejši, socialno-pedagoški model, ki se je izoblikoval v zadnjih dveh desetletjih. Medicinski model se osredotoča na nego in zdravje otroka, novejši modeli pa so zasnovani na celostni obravnavi otroka in družine z vseh vidikov, ki so pomembni za razvoj otroka. V evropskih državah vse pogosteje spoznavajo, da je težko najti ločnico med področji zdravstva, vzgoje in izobraževanja ter socialnega varstva in da je potrebno preseči medicinski model. Tudi strokovnjaki v Sloveniji ugotavljajo, da zgolj zdravstvena oskrba otroka ne zadostuje za ustrezno zgodnjo obravnavo. *Novi zakon o celostni obravnavi predšolskih otrok s posebnimi potrebami* (2017) uvaja pomembne spremembe na področju zgodnje obravnave in ponuja razmislek o nadgradnji dosedanjega sistema urejanja pomoči otrokom s posebnimi potrebami in njihovim družinam. Opozarjajo tudi na pomen korenite spremembe sistema pri vključevanju otrok s posebnimi potrebami v vzgojno-izobraževalni sistem, saj obstoječi zakon bolj

izključuje, kot vključuje otroke z OPP v družbo (Murgel, 2019). Tudi *Navodila h Kurikulu za vrtce v programih s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za otroke s posebnimi potrebami* (2003) temeljijo na novejših spoznanjih različnih strok, ki narekujejo, da je otrokom z OPP potrebno zagotoviti zgodnje odkrivanje in diagnostiko ter zgodnje vključevanje v programe vzgoje in izobraževanja, kjer imajo otroci možnost sobivanja in življenja z vrstniki.

6 NAVODILA H KURIKULU ZA VRTCE S PRILAGOJENIM IZVAJANJEM IN DODATNO STROKOVNO POMOČJO ZA OTROKE S POSEBNIMI POTREBAMI

Navodila h Kurikulu za vrtce v programih s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za otroke s posebnimi potrebami (2003) se uporabljajo skupaj s *Kurikulumom za vrtce* in so namenjena strokovnim delavcem za primerno izvajanje vzgojno-izobraževalnega programa v primeru, da imajo v oddelku vključene otroke z OPP. Cilj navodil je zagotoviti kakovost življenja predšolskih otrok z OPP.

Otroku z OPP je potrebno skladno z njegovim razvojem z osebno pomočjo ali drugimi vrstami pomoči zagotoviti polno in aktivno sodelovanje z drugimi otroki v oddelku. Omogočen mora imeti dostop do raznovrstne ponudbe materialov in sredstev, da lahko izbira dejavnosti in igre. Omogočen mu mora biti tudi umik v zasebnost. Odrasla oseba v oddelku otroka z OPP ne stigmatizira oz. ne poudarja drugačnosti, saj tako ustvari pogoje za sprejemanje in razumevanje drugačnosti (*Navodila h Kurikulu za vrtce v programih s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za otroke s posebnimi potrebami*, 2003).

Kurikulum za vrtce (1999) omogoča, da je otrok pri izvajanju vsakodnevnih dejavnosti v oddelku deležen dodatne strokovne pomoči. Individualna strokovna pomoč se mora izvajati tako, da se ohranja otrokova dejavnost ali igra tako, da otrok ne čuti dodatne obremenitve. To pomeni, da se odrasla oseba vključuje kot soigralec ali usmerjevalec v igri ali dejavnosti, pri čemer otroka spodbuja k urjenju posameznih spretnosti ali veščin. Zelo spodbudno je tudi vključevanje drugih otrok k igri in dejavnostim otroka z OPP. Če se dodatna strokovna pomoč izvaja izven oddelka, mora vzgojitelj poskrbeti, da se otrok brez stisk in čim hitreje ponovno vključi v dejavnosti, ki potekajo v oddelku (*Navodila h Kurikulu za vrtce v programih s*

prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za otroke s posebnimi potrebami, 2003).

7 DODATNA STROKOVNA POMOČ

V vrtcih izvajajo poleg rednega programa tudi program s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo ter prilagojen program za predšolske otroke (Opara, 2005). Pravilnik o dodatni strokovni pomoči za otroke s posebnimi potrebami navaja, da se dodatna strokovna pomoč izvaja skupinsko ali individualno, v oddelku ali izven oddelka in se izvaja kot pomoč za premagovanje primanjkljajev, ovir oziroma motenj in kot učna pomoč. Ura dodatne strokovne pomoči traja 45 minut in se praviloma izvaja tedensko, lahko pa tudi v strjeni obliki in občasno (Pravilnik o dodatni strokovni in fizični pomoči za otroke s posebnimi potrebami, 2013. čl. 3).

Cilj izvajalcev DSP je popolna podpora otroka v njegovem razvojnem procesu, ki posledično spodbuja otrokovo učenje, ki pozitivno učinkuje na otrokove primanjkljaje (Hamler, Žgur, 2019). Izvajalec DSP mora biti kompetenten strokovni delavec, ki mora biti empatičen, prilagodljiv, fleksibilen in timski ter sposoben vzpostaviti primerne pogoje in spodbudno okolje za učenje in razvoj ter uspešno delo z vsakim otrokom s posebnimi potrebami. Le tako bo lahko sledil potrebam otrok s težavami v razvoju in vzpostavil konstruktiven dialog s starši (Kuntner, 2017).

Za izvajalca DSP je pomembno opazovanje otroka tako v dejavnostih vsakdanjega življenja, kot tudi v različnih igralnih in drugih aktivnosti s področja predšolskih vsebin, saj le tako lahko ustrezno prepozna razvojne primanjkljaje in pri izvajanju DSP upošteva otrokove zmožnosti. Opazovanje, ki naj bi bilo sistematično in kontinuirano, je usmerjeno na izbrana ter izpostavljena področja otrokovega funkcioniranja. Izvajalci DSP se morajo prilagajati značilnostim posameznega vrtca ter upoštevati čas za skupinske in individualne aktivnosti pa tudi dnevno rutino otrok, pri kateri je potrebno poskrbeti za optimalen čas hranjenja, počitka in tudi vrstniškega druženja ter vključevanja. Ključna je tudi uspešna komunikacija med sodelavci in timskim delom, ki med drugim vpliva na učinkovitost in kakovost nudenja DSP (Hamler, Žgur, 2019).

M. Hamler in E. Žgur izpostavlja, da je potrebno pri izvajanju DSP posebno pozornost nameniti dejavnostim predšolskega kurikula (spodbujanje igre in učenja). Dodaja še, da večkratno ponavljanje in prepletanje vsebin omogoča optimalen otrokov razvoj in napredek ter realiziranje individualiziranih razvojnih ciljev. Meni tudi, da z zgodnjim prepoznavanjem

otrokovih težav lažje odpravimo razvojne primanjkljaje. Izvajalci DSP pomagajo otrokom razvijati senzomotorične in akademske veščine ter sposobnosti, spremljajo otrokov napredek in o njem seznanijo druge strokovne delavce in tudi starše.

III EMPIRIČNI DEL

8 OPREDELITEV PROBLEMA

Govor je sposobnost, ki zahteva usklajeno sodelovanje vseh psihofizioloških sposobnosti človeka. Predšolsko obdobje je za razvoj govora in jezika najpomembnejše, saj otrok že od prvega leta dalje usvaja besede, slovnična pravila za njihovo pregibanje in tvorjenje, uči se tudi tvorjenje besedil in izrekov. Otroci, ki nimajo težav, usvajajo govor in jezik po naravni poti in spontano. Okoli tretjega leta je odločilen mejnik v razvoju govora, ko naj bi otrok izgovarjal večino glasov in z njimi tvoril besede ter govoril v razumljivih povedih. Do petega leta je govor razvit, kar pomeni, da ga otrok uporablja in z njim izraža svoje želje, misli in potrebe. Težava nastane pri otrocih, pri katerih razvoj govora in jezika ne poteka spontano zaradi prisotnosti motenj, ki so posledica prizadetosti določenih sposobnosti. To pomeni, da ti otroci ne zmorejo spontane in naravne stimulacije ustrezno uporabiti za razvoj svojih sposobnosti. Pojavijo se govorno-jezikovne motnje, zaradi česar potrebujejo strokovno pomoč, ki jim omogoči premagovanje primanjkljajev in ovir. Pri tem je ključna zgodnja obravnava otrok na Centru za zgodnjo obravnavo otrok, ki vrtcu izda zapisnik multidisciplinarnega tima, v katerem so opredeljene otrokove težave. Na podlagi zapisnika zaposlena za dodatno strokovno pomoč pripravi dejavnosti, ki jih posameznemu otroku prilagaja glede na razvojno stopnjo otroka, glede na starost in glede na zaostanek v govorno-jezikovnem razvoju (Vizjak Kure, 2010).

9 CILJA RAZISKAVE IN RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

CILJA RAZISKAVE:

- Ugotoviti, s katerimi oblikami govorno-jezikovnih motenj otrok z dodatno strokovno pomočjo se srečujejo strokovne delavke za dodatno strokovno pomoč v Vrtcu Jelka.

- Spoznati, s katerimi dejavnostmi (igrama/vajami) spodbujajo razvoj govora in jezika otrok z dodatno strokovno pomočjo.

RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

Raziskovalna vprašanja, ki sem si jih zastavila v diplomskem delu, so:

RV 1: Katere oblike govorno-jezikovnih motenj otrok z dodatno strokovno pomočjo se pojavljajo pri otrocih, vključenih v Vrtec Jelka?

RV 2: S katerimi dejavnostmi zaposlene za dodatno strokovno pomoč spodbujajo govorno-jezikovni razvoj otrok?

RV 3: Ali zaposlene za dodatno strokovno pomoč v Vrtcu Jelka med seboj sodelujejo in si izmenjujejo izkušnje in primere dobre prakse?

10 RAZISKOVALNA METODA

Pri raziskovanju sem uporabila kvalitativno metodo raziskovanja in deskriptivno, neeksperimentalno metodo dela.

10.1 VZOREC

Vzorec je namenski. V raziskavi so sodelovale 3 zaposlene za DSP v Vrtcu Jelka. Raziskavo sem izvedla v šolskem letu 2021/22, natančneje v mesecu maju 2022.

10.2 INSTRUMENT OZ. PRIPOMOČEK

V raziskavi sem uporabila polstrukturirani intervju, v katerem sem intervjuvala posamezno zaposleno za dodatno strokovno pomoč v Vrtcu Jelka.

10.3 OPIS POSTOPKA ZBIRANJA PODATKOV

Intervju vsebuje 7 odprtih vprašanj. Na podlagi dogovora z ravnateljico in zaposlenimi za DSP sem intervjuje izvedla izven delovnega časa. Vsi trije intervjuji so bili na željo intervjuvank posredovani v elektronski obliki, ker so potrebovale čas za temeljit razmislek posredovanih odgovorov.

10.4. OPIS POSTOPKA OBDELAVE PODATKOV

Pridobljene odgovore sem analizirala in jih interpretirala z domačo in tujo strokovno literaturo.

11 REZULTATI Z INTERPRETACIJO

S prvim vprašanjem sem želela ugotoviti, na katerem delovnem mestu v Vrtcu Jelka so intervjuvanke zaposlene.

Iz rezultatov je razvidno, da so vse tri izvajalke DSP v Vrtcu Jelka zaposlene na delovnem mestu vzgojitelj v razvojnem oddelku – vzgojitelj za dodatno strokovno pomoč.

Drugo vprašanje se je nanašalo na stopnjo izobrazbe izvajalk DSP.

Prva izvajalka DSP ima univerzitetno izobrazbo (VII/2) – profesorica socialne pedagogike. Opravila je tudi defektološko dokvalifikacijo za delo z otroki in mladostniki z motnjo v telesnem in duševnem razvoju. Izvedla je tudi pedagoško izpopolnjevanje iz predšolske smeri. Druga izvajalka DSP je diplomirana psihologinja (UN) in tretja izvajalka DSP je univerzitetna diplomirana socialna pedagoginja.

Udeleženke, ki izvajajo DSP, imajo različno stopnjo izobrazbe. *Pravilnik o izobrazbi vzgojiteljev predšolskih otrok in drugih strokovnih delavcev v programih za predšolske otroke in v prilagojenih programih za predšolske otroke s posebnimi potrebami (2012)* v 5. členu navaja, da je vzgojitelj predšolskih otrok za dodatno strokovno pomoč lahko, kdor je končal univerzitetni študijski program defektologije, socialne pedagogike ali specialne in rehabilitacijske pedagogike, pedagogike (smer pedagogika) ali psihologije. Vzgojitelj za DSP je lahko tudi, kdor je končal magistrski študijski program druge stopnje logopedija in surdopedagogika, pedagogika ali inkluzivna pedagogika, psihologija, socialna pedagogika ali specialna in rehabilitacijska pedagogika. Vzgojitelj predšolskih otrok za dodatno strokovno pomoč v programu za predšolske otroke je lahko tudi, kdor izpolnjuje pogoje za vzgojitelja predšolskih otrok v programu za predšolske otroke.

S tretjim raziskovalnim vprašanjem sem želela ugotoviti, koliko otrok je v šolskem letu 2021/22 vključenih v program vrtca za izvajanje dodatne strokovne pomoči in koliko otrok ima posamezna izvajalka DSP v obravnavi.

V šolskem letu 2021/22 ima v Vrtcu Jelka DSP 38 otrok. 3 otroci po Zakonu o usmerjanju OPP po odločbi ZRSS in 35 otrok po Zakonu o celostni zgodnji obravnavi predšolskih otrok s posebnimi potrebami. Slednji so obravnavani na podlagi Zapisnika multidisciplinarnega tima. Prva izvajalka DSP ima v obravnavi 13 otrok. Dnevno obravnava 5 otrok, kar pomeni 25 ur neposrednega pedagoškega izvajanja DSP na teden. Druga izvajalka DSP ima v obravnavi 14 otrok, od tega 7 v Vrtcu Jelka in tretja izvajalka DSP obravnava 13 otrok.

Četrto raziskovalno vprašanje se je nanašalo na opredelitev dela, oziroma delovnih obveznosti, izvajalcev DSP na področju dela z otroki s posebnimi potrebami.

Vse tri intervjuvanke so na prvo mesto postavile neposredno vzgojno-izobraževalno delo z otroki z OPP. Prva izvajalka DSP je izpostavila, da v okviru izvajanja DSP zagotavlja sistematično individualno pomoč otroku, s ciljem razvijati njegove psihofizične sposobnosti in zmanjševati primanjkljaje ter težave v razvoju. Druga izvajalka DSP je poudarila, da se pri delu osredotoča tako na razvijanje šibkejših področij kot na krepitev močnih področij. Dodala je še, da delo lahko poteka individualno, v paru, manjši skupini ali v oddelku. Tudi Opara (2005) navaja, da se DSP izvaja individualno v oddelku ali zunaj njega, občasno pa tudi v posebni skupini zunaj oddelka. Tretja izvajalka DSP je poleg vsega zgoraj navedenega dodala, da ima večina otrok tedensko 2 uri neposredne dodatne strokovne pomoči, le manjši delež otrok pa po 1 uro DSP. Opara (2005) navaja, da standarde in normative za dodatno strokovno pomoč določi minister s pravilnikom. Zapiše še, da je uveljavljen standard, da otrokom z DSP v vrtcu pripada do tri ure tedensko dodatne strokovne pomoči. Druga izvajalka DSP je navedla tudi, da izvajalec DSP dela z otroki s prepoznanimi primanjkljaji ali odstopanji v razvoju in z otroki, ki imajo na podlagi *Zakona o celostni zgodnji obravnavi otrok* (2017) izdan *Zapisnik multidisciplinarnega tima in z otroki*, ki so še v postopku pridobivanja zapisnika.

Vse tri izvajalke DSP so med delovne naloge opredelile tudi sodelovanje s strokovnimi delavci oddelka, v katerega je vključen otrok z OPP. Podrobneje sta sodelovanje opredelili prva in tretja izvajalka DSP, ki sta navedli, da je sodelovanje s strokovnimi delavci v oddelku namenjeno izmenjavi tekočih informacij o otrokovem funkcioniranju na urah DSP in v oddelku. Pomembno se jima zdi tudi sodelovanje, ki vključuje načrtovanje izvajanja, prilagoditve ter preverjanje ustreznosti prilagoditev v oddelku. Prva izvajalka DSP je izpostavila tudi, da nudi strokovno pomoč in svetovanje strokovnemu kadru pri postopkih dela z otrokom z OPP in izbiri ustreznih pripomočkov.

Vse tri intervjuvanke pripisujejo velik pomen sodelovanju s starši. Prva izvajalka DSP starše najprej seznanj s področji, na katerih otrok potrebuje spodbude, v nadaljevanju pa s

sodelovanjem nudi strokovno podporo družini pri iskanju rešitev za zmanjševanje otrokovih težav. Starše tudi redno obvešča o otrokovem napredku. Druga intervjuvana izvajalka je povedala, da ima letno praviloma 2–3 sestanke s starši. Na prvem sestanku staršem predstavi končni individualni načrt pomoči, ki ga je pripravila v sodelovanju z njimi. Opara (2005) poudari, da *Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (2000)* jasno določa, da morajo pri pripravi individualiziranega programa sodelovati tudi starši in se v nadaljevanju strinja, da morajo biti starši seznanjeni s cilji in načini dela z otrokom, saj le tako domače delo z otrokom lahko usklajujejo s programom. Po potrebi med šolskim letom izvajajo tudi dodatne sestanke, komunikacija med starši in izvajalko DSP pa poteka tudi preko telefonskih pogovorov. Sestanek ob koncu šolskega leta je namenjen evalvaciji izvajanja DSP. Druga izvajalka DSP izpostavlja tudi pomen svetovanja kot pomoč staršem pri iskanju ustreznih prilagoditev v otrokovem domačem okolju.

Prva in druga intervjuvanka sta med delovne obveznosti navedli tudi sodelovanje z zunanjimi institucijami oziroma strokovnimi delavci različnih profilov. Izpostavili sta sodelovanje na timskih sestankih v zdravstvenih domovih. Tretja izvajalka DSP je navedla tudi sodelovanje s svetovalno službo, z namenom izmenjave informacij in dokumentacije o otroku.

Prva in tretja izvajalka DSP med delovne obveznosti navajata vodenje in urejanje dokumentacije o svojem strokovnem delu. Ta vključuje dnevno pripravo in evalvacijo vsake izpeljane ure DSP, pripravo in evalvacijo letnega delovnega načrta, pripravo poročil o otroku za zunanje institucije, urejanje in vodenje personalnih map otrok, pisanje zapisnikov na timskih sestankih in pripravo individualnih načrtov za posameznega otroka v sodelovanju s strokovnimi delavci vrtca. Opara (2005) izpostavlja, da je potrebno za otroke, ki so vključeni v programe s prilagojenim izvajanjem in z dodatno strokovno pomočjo, na podlagi *Zakona o usmerjanju otrok s PP (2000)* pripraviti individualiziran program, najkasneje v roku 30 dni od sprejema otroka. Prva intervjuvanka izpostavi tudi pomen preverjanja ustreznosti programa/načrta pomoči, ki ga glede na dosežene cilje po potrebi tudi prilagaja. V *Beli knjigi o vzgoji in izobraževanju v RS (2011)* je individualizirani program opredeljen kot načrt individualizacije vzgojno-izobraževalnega in razvojno-rehabilitacijskega dela posameznega otroka oz. učenca. Individualizirani načrt je osnovno vodilo vzgojiteljev in staršev pri zadovoljevanju posebnih potreb otroka, prilagojen program pa je za otroka enako pomemben kot *Kurikulum za vrtce (1999)*. Glavni cilj IP za otroke s PP v vrtcu je razvoj kognitivnih procesov in socialne kompetentnosti. IP mora vsebovati: prilagoditve, metode poučevanja, izhodiščno raven otrokovega funkcioniranja ter temu prilagojene cilje.

Prva in tretja izvajalka DSP sta med delovne naloge opredelili tudi pripravo didaktičnega materiala in pripomočkov. *Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (2000)* v 10. členu navaja, da je treba otrokom s posebnimi potrebami, ki so usmerjeni v programe predšolske vzgoje in izobraževalne programe s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo, prilagoditi prostor in pripomočke v skladu z navodili za prilagojeno izvajanje programov in v skladu s prilagojenimi programi.

Prva intervjuvana izvajalka je med opredelitve dela navedla tudi analizo in vrednotenje lastnih postopkov dela, uvajanje novosti na podlagi novih teoretskih spoznanj ter spremljanje razvoja in napredka otrok. Pri tem si pogosto pomaga z ocenjevalnimi lestvicami. T. Vizjak Kure (2010) navaja, da je ocenjevalna lestvica namenjena spremljanju razvoja otrokovih sposobnosti. Dodaja še, da se v lestvico beležijo neopravljene, delno opravljene in opravljene naloge otroka in poudarja, da z beleženjem rezultatov ne določamo stopnje razvoja otroka, ampak ugotavljamo, katere sposobnosti je otrok že usvojil in katerih še ni. Prva intervjuvanka izpostavi tudi, da se samoiniciativno izobražuje in vključuje v organizirano strokovno izobraževanje in usposabljanje ter sledi novostim na področju dela z otroki z OPP. Pogosto sodeluje pri organizaciji življenja in dela v vrtcu ter opravlja druga dela, povezana z vzgojno-izobraževalnim delom (sodeluje v strokovnih organih in skupinah vrtca, organizira različne oblike izobraževanj za strokovne delavce vrtca in starše, je mentorica pripravnikom ter sodeluje s šolami in visokošolskimi zavodi, ki izobražujejo strokovne delavce in opravlja druga dela v skladu s predpisi, zakoni ter po navodilih in dogovorih z ravnateljem). Poseben pomen pripisuje varovanju osebnih podatkov otroka in njegove družine v skladu s *Splošno uredbo o varstvu osebnih podatkov (2016)*.

Peto vprašanje je spraševalo o oblikah govorno-jezikovnih motenj otrok z DSP, ki se pojavljajo pri otrocih, vključenih v Vrtec Jelka.

Vse tri intervjuvane izvajalke se pri svojem delu srečujejo z otroci, pri katerih se pojavljajo preproste govorno-jezikovne motnje, imenovane dislalije. To so motnje artikulacije oz. izreke glasov, ki se pri otrocih kažejo kot napačna izreka posameznih glasov, zamenjevanje ali neizgovarjanje glasov. Druga izvajalka je omenila, da se tovrstne težave pri otrocih, ki jih ima v obravnavi, pojavljajo v lažji obliki. Tretja intervjuvanka je navedla tudi, da otroci, ki jih ima v obravnavi, pogosto spuščajo prve, vmesne ali končne glasove/zloge v besedah (še zlasti v daljših besedah), zaradi česar je njihov govor težje razumljiv. Pojavljajo se tudi primeri otrok, ki zamenjujejo glasove (drevo – dervo). Opaža tudi, da so pri teh otrocih opazne slabše stavčne strukture in šibak besedni zaklad. Obravnava tudi primere otrok, ki imajo težave s priklicem

besed, kar pomeni, da funkcijo predmeta opišejo, ne vedo pa ga poimenovati. D. E. Papali idr. (2003) navaja, da je priklic sposobnost obujanja znanja iz spomina in da je odvisen tako od načina, kako se otrok loti naloge, kot od njegove motivacije. Dodaja še, da so predšolski otroci uspešnejši pri prepoznavanju kot pri priklicu in da se s starostjo obe sposobnosti izboljšujeta. Druga intervjuvanka izpostavi tudi, da nekaterim otrokom z govorno-jezikovnimi motnjami dodatno oviro predstavlja njihova dvojezičnost. Druga in tretja intervjuvanka imata v obravnavi tudi po en primer otrok, ki imajo težave z jecljanjem. Druga izvajalka DSP je poudarila, da otroka, ki jeclja, pri govoru ne »priganjamo« in ga ne popravljamo ter mu omogočimo dovolj časa, da se izrazi. Otroku se izbira dejavnosti, ki so mu ljube, da se ob njih sprosti in posledično zmanjša stres, ki ga zaznava zaradi težav pri govoru. Pove tudi, da mora biti govor izvajalca DSP umirjen, z otrokom je potrebno vzpostavljati očesni stik, povzemati povedano in mu ne segati v besedo. Če se jecljanje izrazito pojavlja v socialnih situacijah, (npr. govor pred skupino otrok), je treba otroka na govor pred skupino pripravljati postopoma, s spodbudami in vsekakor brez siljenja. Navedla je primer. Otrok na začetku sam vzgojiteljico vpraša, ali lahko povabi enega prijatelja k uri DSP, nato otrok sam vzgojiteljici predstavi izdelek, ki ga je naredil pri uri DSP, ali opiše zanimivo igro, ki se jo je igral, in šele čez čas to predstavi manjši skupini otrok. Tudi S. Levč (2014) navaja, da se otroka, ki jeclja, ne opozarja, naj govori počasi, se ne popravlja njegovega govora in ne končuje besed ali stavkov namesto njega ter se ga ob zatikanju ne ošteva ali se mu posmehuje. Tak otrok potrebuje ob sebi umirjenega in potrpežljivega odraslega ter veliko ljubkovanja in poudarjanja njegovih močnih področij. Prva izvajalka DSP se pri svojem delu srečuje tudi s kompleksnejšimi govorno-jezikovnimi motnjami, zaradi česar je moteno otrokovo izražanje in razumevanje, kar posledično vpliva na področje sporazumevanja. Tudi druga izvajalka se v šolskem letu 2021/22 pri delu srečuje z razvojnimi disfazijami, pri katerih je sposobnost govornega izražanja in razumevanja glede na otrokovo starost pod pričakovanji. T. Žerdin (2011) pravi, da so razvojne disfazije motnje, nastale med samim razvojem, in se kažejo kot deformirano in nedodelano besedno sporočanje in pomanjkljivo razumevanje besedil. Prva intervjuvanka je še poudarila, da otrokove govorno-jezikovne težave zaznava na vseh jezikovnih ravneh: fonologija, morfologija, sintaksa, semantika in pragmatika. Dodaja še, da jezikovne motnje vključujejo tudi težave, ki so povezane z obliko jezika (nanašajo se na govorjenje ali strukturo oblikovanega stavka), z uporabo vsebine jezika (pomen besed in stavkov ter razumevanje abstraktnih pojmov) ter uporabo funkcije jezika (uporaba jezika v namen komunikacije, opismenjevanja, pridobivanja znanja in socialnih spretnosti).

Iz rezultatov je razvidno, da se izvajalke DSP pri svojem delu srečujejo z otroki z govorno-jezikovnimi motnjami, pri katerih so prisotne specifične razvojne motnje pri govorjenju in jezikovnem izražanju. Najpogosteje prisotna motnja je specifična motnja pri artikulaciji govora, katero T. Vizjak Kure (2010) opiše kot motnjo, pri kateri je otrokova uporaba govornih glasov pod ustrezno ravno za njegovo mentalno starost. Najmanj pogosta govorno-jezikovna motnja otrok z DSP, ki so vključeni v Vrtec Jelka, je jecljanje, za katero Omerza (1972) pravi, da je povezana z otrokovim načinom življenja, delovanjem njegovega organizma ter otrokovimi odnosi z okolico in se kaže kot motnja tempa in ritma govora.

S šestim vprašanjem sem želela ugotoviti, s katerimi dejavnostmi izvajalke DSP v Vrtecu Jelka spodbujajo govorno-jezikovni razvoj otrok, ki jih imajo obravnavati.

Prva intervjuvanka je na začetku izpostavila, da je pri spodbujanju govorno-jezikovnega razvoja potrebno krepiti tudi splošno motoriko telesa (groba in fina motorika), slušno pozornost (poslušanje glasbe, igranje na glasbila, obisk glasbenih predstav, poslušanje pravljič in zvokov iz okolja – še zlasti iz narave) in izvajati gibalno govorne igre s posameznimi deli telesa ali s celim telesom (npr. izštevanke s poudarkom na ritmičnih vzorcih). Vse omenjene dejavnosti pri otroku razvijajo komunikacijo in jezik, pozornost, spomin in koncentracijo. Tudi T. Vizjak Kure (2010) navaja, da na pravilen govorni razvoj vpliva razvoj in usklajenost vseh drugih sposobnosti otroka in dodaja, da je potrebno vaje izvajati kot igro, ki pa mora od otroka zahtevati zavestno sodelovanje in usmerjeno pozornost. Druga intervjuvanka je še poudarila, da se krepitev govora in komunikacije začne že s pogovorom z otrokom na poti od njegovega oddelka do prostora, kjer se izvaja DSP.

Na pravilen razvoj govora vplivajo zdrav živčni sistem, pravilno in dobro razvite psihične funkcije, pravilen govor otrokovega okolja, razvita čutila in zdrava ter pravilno razvita govorila (Žnidarič, 1993). Vse tri intervjuvanke izvajajo z otroki govorne igre za pospeševanje izreke, saj menijo, da govorne organe (jezik, ustnice, mehko in trdo nebo), ki so slabše razviti, z različnimi vajami otrok razgiba in s tem pospešuje artikulacijo. V ta namen uporabljajo vaje za izpihovanje, vaje za dobro delovanje mehkega neba, vsrkovalne vaje, vaje za jezik in vaje za ustnice. Navedle so različne igrice in vaje, ki jih spodaj tudi navajam. Druga intervjuvanka pogosto izvaja vaje za motoriko govoril s karticami, na katerih so narisani določeni gibi ustnic ali jezika. Uporablja tudi igralne kocke, na katerih so narisane živali ali predmeti, ki jih otrok oponaša z glasovi.

GOVORNE IGRE ZA POSPEŠEVANJE IZREKE

IGRICE IN VAJE ZA IZPIHOVANJE

Prva intervjuvanka je izpostavila pomen izpiha, ki je osnova za pravilno izreko večine glasov: šumnikov in sičnikov, soglasnika f in v ter zapornikov t, p, b, r.

Primeri vaj vseh treh intervjuvank: pihanje v trakove, ping pong žogice, v perje, pihanje vate, pihanje v plamen sveče, v vetrnico, pihanje vode s slamico, pihanje mehurčkov, pihanje cofkov ...

N. Grilc (2013) dodaja še naslednje vaje: klicanje kokoši »pi, pi, pi ...«, piskanje na različne piščalke, igranje na orglice ...

VAJE ZA BOLJŠE DELOVANJE MEHKEGA NEBA

Prva intervjuvanka navaja, da so zelo dobre že prej omenjene pihalne vaje, še boljše pa so vsrkovalne vaje.

Primeri vaj vseh treh izvajalk: grgranje vode, mrmranje melodije, žvižganje, zehanje (napenjanje mišic mehkega neba), napihovanje balonov, plavalnih pasov, igrač iz gume in podobnih snovi.

N. Grilc (2013) navaja tudi: brenčanje mmmm, smrčanje, goska gaga šepetaje/glasno ...

VSRKOVALNE VAJE

Primeri vaj: skozi slamico ali debelejšo cevko otrok vsrka zrak, s pomočjo katerega predmet prime in ga prenaša (vata, papirčki, kovanci ...) na različne razdalje (krajše, daljše).

VAJE JEZIKA

Prva intervjuvanka izpostavlja, da so vaje jezika pomembne za pravilno izgovorjavo glasov r, l, sičnikov in šumnikov. S Levc (2014) še dodaja, da je vaje jezika potrebno izvajati pri slabo gibljivem jeziku, ki se kaže kot oteženo oblizovanje zgornje ustnice ali dviganje jezika proti nosu.

Primeri vaj, ki so jih izvajalke navedle:

- dvigovanje jezika iz običajne lege do dlesni zgornjih zob in nazaj,
- potiskanje jezika kolikor je mogoče ven iz ust (posnemanje muce, ki pije),
- oblizovanje zgornje ustnice (muca si umiva brke),

- z jezično konico otrok potuje po robovih spodnjih in zgornjih zob (muca si umiva zobe),
- konico jezika otrok potisne k spodnjim zobem in dviga hrbet jezika,
- otrok široko odpre usta in s konico jezika niha od enega ustnega kotička do drugega (nihanje stenske ure),
- otrok konico jezika dvigne daleč nazaj na trdo nebo, da se vidi spodnji del jezika (oponašanje zavijanja sirene tako, da izgovarjamo TD – TD),
- tleskanje z jezikom (poganjamo konjiča),
- na sredini jezika otrok naredi žleb tako, da dvigne robove jezika in ga potisne skozi usta in skozi ta žleb piha,
- otrok posnema igranje trobente ali petje: la, la, la. le, le, le.

VAJE USTNIC

Prva izvajalka DSP je opozorila na to, da imajo ustnice pomembno vlogo pri pravilnem oblikovanju glasov.

Primeri vaj:

- ustnice otrok oblikuje v šobo, nato pa preide v nasmeh. Ko otrok vajo zadovoljivo izvede, se doda glasova (vokala) U in I in oponaša zavijanje sirene U-I, U-I, U-I,
- otrok usta široko odpre in vključi vokal A, nato pa odprtino ust zmanjša na glas O,
- masaža ustnic (s spodnjimi sekalci otrok masira zgornjo ustnico, z zgornjimi sekalci masira spodnjo ustnico).
- ustnice trese z izdišnim zrakom, pri čemer glasilki vibrirata (vozijo avto: BBBR). Prva izvajalka pojasni, da si v primeru, ko otrok tega ne zmore, lahko pomaga s kazalcem v vodoravni legi, ki ga premika gor in dol po obeh ustnicah, s čimer jih spravi v tresenje,
- otrok konico jezika potisne med ustnice in vse skupaj zatrese z izdišnim zrakom, pri čemer glasilki vibrirata (vozijo motor).

N. Grilc (2013) dodaja še: pošiljanje poljubčkov, pokanje z ustnicami, žvižganje, držanje svinčnika ali slamice med ustnicami.

VAJE IN IGRICE ZA BOLJŠO IZREKO POSAMEZNIH GLASOV

Primeri vaj:

- S: oponašanje puščanja balona, sikanje kače – SSS (ustnice so razpotegnjene v nasmeh kot pri vokalu I, jezik pa je za spodnjimi sekalci),

- Š: oponašanje pihanja vetra – ŠŠŠ, šumenja listja – Š Š Š (pozorni smo na pravilno obliko ustnic – šoba (kot pri vokalu U),
- Z: oponašanje brenčanja čebele – ZZZ (vajo izvedemo podobno kot vajo za glas S, le da pri tej vaji vibrirajo glasilke),
- Ž: oponašanje brenčanja čmrlja – ŽŽŽ (vajo izvedemo podobno kot vajo za glas Š, le da pri tej vaji vibrirajo glasilke),
- C: oponašanje zvonjenja zvonca – CIN CIN (ustnice so razpoteegnjene v nasmeh, jezik je za spodnjimi sekalci),
- Č: oponašanje ptičjega čivkanja – ČIV ČIV (ustnice so oblikovane v šobo).

Vse tri intervjuvane izvajalke posebno pozornost pri urah DSP namenjajo krepitvi slušne pozornosti in glasovnega zavedanja. Pri tem uporabljajo različne didaktične materiale in pripomočke (plastelin, kocke, sestavljanke, športne rekvizite ...).

Ozaveščanje poslušanja in razvijanje slušne zaznave je zelo pomembno za odpravljanje in korekcijo govorno-jezikovnih motenj, kajti brez kvalitetnega poslušanja, ni dobrega govora (Vizjak Kure, 2010).

IGRE ZA KREPITEV SLUŠNE POZORNOSTI IN GLASOVNEGA ZAVEDANJA

Prva intervjuvanka je opisala sledeče primere iger, s katerimi spodbuja glasovno zavedanje in slušno pozornost otrok z govorno-jezikovnimi motnjami.

1. Mucki poslušajo

Cilj: Razvijanje slušne pozornosti, urjenje mentalnega štetja slišanih enot.

Potek: mama muca skrivaj npr. 3x potrka, otroci mucki trikrat zamijavkajo.

2. Kaj je živo?

Cilj: razvijanje slušne pozornosti in pomnjenja, aktiviranje in širjenje besednjaka, razlikovanje po pojmu živo-neživo, razvijanje logičnega razmišljanja.

Primeri besed (rime): balon, vagon, slon; zmaj, čaj, gaj; mačka, igračka, značka.

3. Ujemi zlog

Cilj: razvijanje slušne pozornosti, slušnega pomnjenja in glasovne analize na ravni zloga.

Primer: »Izgovarjala bom razne zloge. Ko zaslišite zlog SA, zaploskajte z dlanmi. Bodite pozorni in si poskušajte zapomniti kolikokrat bom rekla SA.«

4. Najdi besede

Cilj: Razvijanje slušne pozornosti, slušnega pomnjenja in glasovne percepcije, poučevanje otrok, da slišijo glasove v besedah in slušno razlikujejo določeni glas in akustično podobnih glasov.

Primer: Izgovarjanje kratkih stavkov, otroci nato v posameznem stavku določijo besedo, v kateri so slišali dani glas.

5. *Tajna šifra*

Urjenje glasovne sinteze – povezovanje izgovorjenih glasov v besedo.

Igra: Otrokom rečemo, da jim bomo govorili besede v šifrah, zato da jih, npr. pirati, ne bi razumeli. Izgovarjamo besede glas za glasom, s kratkimi premori med vsakim glasom.

Primeri besed:

P_e_s

N_o_s

U_r_a

6. *V trgovini*

Cilj: aktiviranje in širjenje besednjaka, določanje začetnega glasu v besedah.

Igra: Kupujejo se lahko hrana, igrače, pohištvo ali karkoli drugega. Pomembno je le, da se naziv vsakega kupljenega blaga začne z istim glasom.

7. *Potovanje*

Cilj: Določanje začetnega glasu v besedah, aktiviranje in širjenje besednjaka.

Primer: »Gremo na potovanje in s seboj bomo vzeli predmete na glas D. Kaj bomo dali v kovček?« Otroci odgovarjajo: duda, deska, denar, dleto ...

8. *Dopolni besedo*

Cilj: urjenje glasovne sinteze, aktivacija in širjenje besednjaka.

Igra: otrokom rečemo: »Uganite, katero besedo želim izgovoriti? Ma ...« (maska, mami, malica). Otroke spodbudimo, da se spomnijo čim več besed na dani zlog. Za vsako besedo lahko prejmejo točko.

9. *Kdo živi v kateri hiški?*

Cilj: razvijanje glasovne percepcije besed, spoznavanje pojmov dolga in kratka beseda, glede na število glasov v besedi.

Na papir narišemo dva bazena: dolgega in kratkega. Vanju bodo otroci razvrščali sličice. Za to igro vnaprej določimo sličice, katere se da jasno razdeliti v dve skupini: dolge in kratke besede. Naj bo razlika zelo očitna. Brez potrebe po štetju glasov v besedi. Lahko se igrate s pojmi na določeno temo, npr. živali: krokodil, veverica, nosorog, dinozaver, bik, lev, miš, noj.

IGRE ZA KREPITEV PRVEGA GLASU

Vse tri sodelujoče izvajajo tudi vaje za krepitev prvega glasu.

Primeri vaj:

- Priplula je ladja, ki nosi tovor na glas S (otrok poišče čim več besed na glas S).
- Izvajalka DSP izbere določen glas, otroci nato iz starih revij izrežejo slike, ki se začnejo na ta glas.
- Na podstavek pripravimo 6–8 predmetov. Otrok posluša, na kateri glas se začne določen predmet in tudi sam ponovi. Potem mora ugotoviti, katera dva predmeta se začneta na izbrani glas.

T. Vizjak Kure (2010) meni, da z različnimi igrami in dejavnostmi otroke navajamo na poslušanje. Pri tem sta pomembni tako motivacija kot usmerjanje otrokove pozornosti, branje ali pripovedovanje pa mora biti zanimivo. Primeri dejavnosti: zavestno poslušanje različnih zvokov, ob katerih se pogovarjamo in jih poimenujemo; igre, pri katerih otrok razlikuje med tišino in zvokom oz. med prisotnostjo in odsotnostjo zvoka; igre za določanje smeri zvoka; poslušanje glasbe; razlikovanje glasno/tiho, razlikovanje dolgo/kratko ...

V nadaljevanju navajam še nekaj dejavnosti, ki jih vse tri sodelujoče uporabljajo pri urah DSP.

IGRE ZA KREPITEV SLUŠNEGA RAZČLENJEVANJA IN RAZLIKOVANJA

Za krepitev slušnega razčlenjevanja (slušna analiza, sinteza) in razlikovanja vse tri udeleženske uporabljajo vaje, pri katerih mora otrok:

- besedo razdeliti na zloge, poslušati zloge in jih povezati v besedo,
- poslušati glasove kratkih besed in jih povezati v besedo,
- razčleniti zloga na posamezna glasova,
- določiti glasova v različnih zlogih, povezati dva glasova v zlog.

Pri tem uporabljajo slikovno gradivo ali konkretne predmete. Prva in druga intervjuvanka pri igrah pogosto uporabljata kocke, ki so otroku v pomoč pri npr. zlogovanju. Prva intervjuvanka je navedla primer igre, ki jo uporablja, ko otrok že razume, da so povedi sestavljene iz besed in poteka tako, da otrok poslušá stavek in nato samostojno prešteje besede v stavku, pri tem si po potrebi pomaga s kockami (ena kocka, ena beseda). Stavek nato ponovi. Druga intervjuvanka je navedla primer vaje, pri kateri otrok zloguje besedo in istočasno sestavlja kocke (ena kocka – en zlog).

IGRE IN DEJAVNOSTI ZA KREPITEV BESEDNEGA ZAKLADA

Tako prva, kot druga in tretja udeleženka za krepitev besednega zaklada pogosto uporabljajo slikanice, story cubes in slikopise.

Primeri dejavnosti:

- Branje slikopisov,
- uporaba zgodb, slikanic in ugank z namenom poslušanja, opisovanja, pripovedovanja,
- slikovno gradivo (npr: karte in kocke pripovedovalke) ob katerih otrok sestavi povedi, pripoveduje kratke zgodbe, sestavi slike v zaporedje in opiše dogajanje, vstavi manjkajočo besedo,
- govorne igre ob uporabi piktogramov (izštevanke, pesmice ...).

Prva intervjuvanka poudari, da je piktogram kartica s preprosto narisanim simbolom za igro, osebo ali dogodek, ki ga je otrok doživel in hkrati tudi stimulacija za določeno besedo ali stavek.

Druga izvajalka se za krepitev besednega zaklada pogosto poslužuje igre, pri kateri sličice skrrije v kinetični pesek. Otroka nato, ko jih najde, spodbuja k poimenovanju narisane. Otroka, ki ima težave z izražanjem, se lahko pri navedeni dejavnosti spodbuja, da odkrite predmete uporabi v povedih ali iz odkritih predmetov sestavi zgodbo.

Odrasli imajo pri otrokovem učenju novih besed pomembno vlogo. Pri širjenju besedišča jim pomagajo z vsakodnevnimi pogovori in interakcijami, pri katerih uporabljajo neznane besede in jim razložijo njihov pomen. Pri učenju novih besed je smiselno slediti otrokovemu interesu, saj obstaja večja verjetnost, da bo otrok na vsebino pripovedovanja bolj pozoren. Nove besede je smiselno podpreti z neverbalno komunikacijo in jih otroku ponavljati v različnih situacijah, da jih večkrat sliši ter tako lažje in hitreje usvoji (Lovry, b. d.).

DEJAVNOSTI IN IGRE ZA VZPOSTAVLJANJE SOCIALNIH INTERAKCIJ, SODELOVANJA IN RAZVOJA SOCIALNE KOMUNIKACIJE

Prva izvajalka DSP je poudarila pomen vzpostavitve kvalitetnega odnosa z otrokom. Dodaja tudi, da se je potrebno z otrokom povezati, se spustiti na njegov razvojni nivo in od tu dalje graditi interakcijo z njim. Druga izvajalka DSP dodaja, da mora izvajalec DSP svoje izražanje prilagoditi otroku in izbirati dejavnosti, ki so otroku v interesu.

Prva intervjuvanka je navedla dejavnosti, ki jih izvaja pri urah DSP in pripomorejo k razvoju socialnih interakcij, k sodelovanju in komunikaciji.

– Igre za učenje igranja in oblikovanje odnosa

Usedemo se poleg otroka in ga opazujemo pri igri. Igre ne vodimo. Postopoma se vključimo v otrokovo igro tako, da ga posnemamo. Ko nas otrok sprejme v igro, začnemo počasi prevzemati pobudo in dodamo element v igro (npr. če otrok teče gor in dol, ga posnemamo, nato mi spremenimo smer in začnemo teči v krogih in pri tem opazujemo ali nas posnema). Če otrok ne vzpostavi z nami stika, se vrnemo korak nazaj ali mu ponudimo njegovo najljubšo igračo in tako vzpostavimo interakcijo.

– Interaktivna igra

Prva intervjuvanka pravi, da je interakcijska igra vsaka igra, ki ima vsaj 2 udeleženca, ki predvidevata medsebojna dejanja in jih razvijata. Na ta način se razvija zgodnja socialna interakcija, igralne veščine in komunikacija.

Primeri iger, ki jih prva udeleženka navaja:

- zibanje otroka na odeji, guganje na gugalnici in prepevanje pesmic ob tem,
 - skakanje na trampolinu,
 - različne igre z vodo,
 - bibarije, prstne igre,
 - pihanje mehurčkov,
 - uporaba ročnih lutk pri pogovoru.
- *Strategije za spodbujanje očesnega stika*

Prva intervjuvanka pravi, da za spodbujanje očesnega stika uporablja predmete, ki jih ima otrok rad, npr.: mehurčke, balone, lutke z zvončki, svetleče igrače, igrače s stikali, gube ... Ko otrok

vzpostavi očesni kontakt ali le bežen pogled ali skorajšnji pogled, ga pohvali. Otroka na tak način spodbuja, da dojame, da želi njegov pogled.

Primer prve izvajalke DSP: ob svojem obrazu držimo zanimivo igračo (npr. ročno lutko z zvončkom/mehurčki), stresemo jo ob obrazu in vprašamo: «Hočeš lutko?» In mu jo damo, ko nas pogleda.

– *Razvoj zgodnje komunikacije*

Dejavnosti morajo biti preproste, saj otrok potrebuje več časa. Te dejavnosti pomagajo oblikovati **socialni dialog** med otrokom in odraslim, kasneje še med otrokom in vrstniki. To se izvaja v prostoru brez motečih dejavnikov.

Med izmenjavanjem rečemo: »Jaz sem na vrsti, ti si na vrsti, Mojca je na vrsti ... » Gre za socialno veščino deljenja s prijateljem.

Primeri dejavnosti:

- izmenjevanje pri vrtenju vrtavke,
- pri spuščanju žoge po cevi,
- pri pihanju milnih mehurčkov, vetrnice,
- pri zlaganju kock v stolp, ali pri podiranju stolpa,
- pri odbijanju, metanju žoge,
- pri spuščanju kock v škatlo,
- pri podajanju z žogo, z avtomobilom v paru na tleh.

Zadnje vprašanje v raziskavi je bilo namenjeno spoznanju, ali zaposlene za DSP v Vrtnu Jelka med seboj sodelujejo ter si izmenjujejo izkušnje in primere dobre prakse.

Vse tri udeleženke so navedle sodelovanje na aktivu mobilnih specialnih pedagoginj, ki poteka v okviru mreže ljubljanskih vrtcev enkrat mesečno in ga vodi svetovalka za otroke s posebnimi potrebami. Na aktivih se seznanjajo z aktualnimi strokovnimi temami, izmenjujejo konkretne izkušnje in primere dobre prakse. Primer takega sodelovanja je navedla druga intervjuvanka, ki je na aktivu izpostavila problem otroka, vključenega v obravnavo, pri katerem se pojavlja zaostanek v govornem izražanju in pridruženimi težavami pri pozornosti in socialni interakciji. Izpostavila je, da otrok izkazuje zanimanje le za posamezne dejavnosti, se večinoma izraža neverbalno, občasno z glasovi ali določenimi rutinskimi frazami. Na aktivu so se udeleženke pogovarjale o možnosti uporabe nadomestne komunikacije, pri kateri komunikacija poteka s sličicami, in o možnosti uporabe enostavne komunikacije, ki vključuje zgolj besedo ali

dobesedni stavek. Prva intervjuvanka je dodala, da so na aktive mobilnih specialnih pedagoginj občasno vabljene tudi logopedinje, ki so zaposlene v javni zdravstveni mreži, na katerih predstavijo različne tehnike za delo z otroki z govorno-jezikovnimi motnjami. Tretja intervjuvanka je povedala tudi, da si zaposlene za DSP v Vrtcu Jelka, zaradi dela na različnih lokacijah, kar onemogoča pogosto srečevanje, izkušnje in primere dobrih praks izmenjujejo tudi preko telefonskih klicev ali naključnega srečanja v pisarni.

12 ODGOVORI NA RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

RV 1: Katere oblike govorno-jezikovnih motenj otrok z dodatno strokovno pomočjo se pojavljajo pri otrocih, vključenih v Vrtec Jelka?

V raziskavi sem izvedela, da se pri otrocih z dodatno strokovno pomočjo, pojavljajo lažje oblike govorno-jezikovnih motenj. Med govornimi motnjami so najpogostejše motnje artikulacije oz. izreke (dislalije), prisotna sta tudi dva primera jecljanja. Med lažjimi jezikovnimi motnjami se pojavljajo odsotnost govorno-jezikovne komunikacije, zakasnel razvoj govorno-jezikovne komunikacije, slaba slušna pozornost, šibek besedni zaklad, neustrezna dolžina in struktura stavka in slaba sposobnost zavedanja in ločevanja glasov. V posameznih primerih se pojavljajo tudi kompleksnejše govorno-jezikovne motnje, pri katerih je moteno otrokovo izražanje in razumevanje ter razvojne disfazije.

RV 2: S katerimi dejavnostmi zaposlene za dodatno strokovno pomoč spodbujajo govorno-jezikovni razvoj?

Z raziskavo sem ugotovila, da zaposlene za dodatno strokovno pomoč v Vrtcu Jelka za spodbujanje govorno-jezikovnega razvoja uporabljajo različne govorne igre za pospeševanje izreke (igrice in vaje za izpihovanje, vaje za boljše delovanje mehkega neba, vsrkovalne vaje, vaje jezika, vaje ustnic in igrice za boljšo izreko posameznih glasov), igre za krepitev slušne pozornosti in glasovnega zavedanja (igre za krepitev prvega glasu, igre za krepitev slušnega razčlenjevanja in razlikovanja), igre in dejavnosti za krepitev besednega zaklada ter dejavnosti in igre za vzpostavljanje socialnih interakcij, sodelovanja in razvoja socialne komunikacije.

RV 3: Ali zaposlene za dodatno strokovno pomoč v Vrtcu Jelka med seboj sodelujejo in si izmenjujejo izkušnje in primere dobre prakse?

Vse tri intervjuvane so v raziskavi navedle, da se v okviru mreže ljubljanskih vrtcev srečujejo na aktivu mobilnih socialnih pedagoginj enkrat mesečno, kjer si izmenjujejo konkretne izkušnje in primere dobrih praks. Zaradi narave dela na različnih lokacijah, je pogosto sodelovanje omejeno, izkušnje in primere dobrih praks pa si občasno izmenjajo po telefonskih pogovorih in pri naključnih srečanjih.

13 SKLEP

Cilj diplomskega dela je bil ugotoviti, s katerimi oblikami govorno-jezikovnih motenj, ki so prisotne pri otrocih z dodatno strokovno pomočjo, se srečujejo strokovne delavke za dodatno strokovno pomoč v Vrtcu Jelka ter spoznati, s katerimi dejavnostmi (igrami/vajami) spodbujajo razvoj govora in jezika otrok z dodatno strokovno pomočjo.

Iz empirične raziskave lahko ugotovimo skupne značilnosti predšolskih otrok z dodatno strokovno pomočjo, pri katerih se pojavljajo govorno-jezikovne motnje. Primanjkljaji se kažejo kot težave v govornem razvoju, motorične težave, zaznavne težave, težave pri usvajanju jezika, težave na področju pozornosti, koncentracije in spomina ter komunikacije. Izvajalke dodatne strokovne pomoči imajo pomembno vlogo pri spodbujanju razvoja govora in jezika predšolskih otrok z DSP, zato morajo biti ustrezno strokovno usposobljene, da lahko pravilno usmerjajo in korigirajo otrokovo govor in njegovo izražanje. Na podlagi individualiziranega programa naloge in dejavnosti izvajajo sistematično, postopno in v obliki iger ter v skladu z otrokovimi specifičnimi govorno-jezikovnimi primanjkljaji. S svojim strokovnim znanjem in primernimi pristopi razvijajo otrokove govorno-jezikovne sposobnosti, odpravljajo specifične motnje v govoru in jeziku ter s tem omogočajo otroku z govorno-jezikovno motnjo enakovredno vključevanje v socialno okolje. Izpostavljen je tudi pomen ustvarjanja varnega, ljubečega in spodbudnega okolja, v katerem bo otrok z govorno jezikovno motnjo lahko razvijal svoje potenciale.

Govor je najučinkovitejši način sprejemanja in posredovanja informacij, pridobivanja novih znanj in je sredstvo socializacije. V predšolskem obdobju se govor in jezik razvijata zelo intenzivno, otrok pa mora v relativno kratkem časovnem obdobju obvladati motorični razvoj telesa in govora ter doseči določeno raven kognitivnega in socialnega razvoja, pri čemer ključno vlogo igra otrokovo okolje. Spodbujanje in načrtovanje otrokovega govorno-jezikovnega

razvoja tako ni samo stvar izvajalke za dodatno strokovno pomoč, ampak ožjega in širšega otrokovega okolja. Potrebno je kvalitetno sodelovanje med vrtcem, domačim okoljem ter zdravstvenimi ustanovami, ki temelji na skupnem cilju, tj. zmanjševanju otrokovih primanjkljajev in aktivno vključevanje v vse dejavnosti.

14 VIRI IN LITERATURA

- Apel, K. in J. Masterson, J. (2004). *Jezik i govor od rođenja do šeste godine*. Ostvarenje.
- Baloh, B. (2019). Kurikularno področje jezik v čezmejnem prostoru v slovenski Istri in na Tržaškem. *Obdobja*, 38, 449–456. doi:10.4312/Obdobja.38.449-456
- Baloh, B. (2019). *Umetnost pripovedovanja otrok v zgodnjem otroštvu*. Založba Univerze na Pimorskem.
- Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji*. (2011). Zavod RS za šolstvo.
- Bregant, T. (2015). Pomen igre za otrokov razvoj. *Didakta*, 25(183), 25–28. URN:NBN:SI:DOC-1DKDJY4I
- Fekonja, U. (2005) Kontekstualni dejavniki otrokovega govornega razvoja. *Sodobna pedagogika*, 56(122), 46–67.
- Fister, L. (2011). Spet se bova videla. V B. Vrbovšek (ur.), *Kakovost procesa učenja in poučevanja jezika v kurikulumu vrtca* (str. 134–137). Supra.
- Grginič, M. (2005). *Porajajoča se pismenost*. Izolit.
- Grilc, N. (2013). *Govorno-jezikovne motnje: priročnik z vajami*. Zavod RS za šolstvo.
- Grobler, M. (1985). Govorni razvoj, razvojne težave in govorne motnje. *Obzornik Zdravstvene Nege*, 19(3/4), 190–197. <https://obzornik.zbornica-zveza.si/index.php/ObzorZdravNeg/article/view/1666>
- Hamler, M in Žgur, E. (2019). Problemi izvajalcev dodatne strokovne pomoči v pomurskih vrtcih. *Didakta*, 29(205), 56–60. URN:NBN:SI:DOC-UZY1HNC1
- Kranjc, S. (1999). *Razvoj govora predšolskih otrok*. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

- Kranjc, S. (2006). *Poglavja iz skladnje otroškega govora*. Izolit.
- Kuntner, M. (2017). Inkluzivno izvajanje dodatne strokovne pomoči. *Vzgoja*, 19(76), 15–17. URN:NBN:SI:DOC-V8LOLNLZ
- Levc, S. (2014). *Liba, laca, lak: kako pomagamo otroku do boljšega govora*. Samozaložba.
- Lowry, L. (b. d.). *Build Your Child's Vocabulary*. <http://www.hanen.org/helpful-info/articles/build-your-childs-vocabulary.aspx>
- Marjanovič Umek, L. (1990). *Mišljenje in govor predšolskega otroka*. DZS.
- Marjanovič Umek, L., Kranjc, S., Fekonja, U. (2006). *Otroški govor: razvoj in učenje*. Izolit.
- Marjanovič Umek, L. in Zupančič, M. (ur.). (2004). *Razvojna psihologija*. Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Murgel, J. (2019). Zgodnja obravnava otrok s posebnimi potrebami v Sloveniji. *Socialno delo*, 58(1), 57–70. URN=URN:NBN:SI:DOC-SQNQB3VP
- Navodila h kurikulu za vrtce v programih s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za otroke s posebnimi potrebami.* (2003). https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Sektor-za-predsolsko-vzgojo/Programi/kurikulum_navodila.pdf
- Omreza, Z. (1972) *Govorne napake*. Državna založba Slovenije.
- Opara, B. (2005) *Otroci s posebnimi potrebami v vrtcih in šolah*. Centerkontura.
- Papalia, D. E., Wendoks Olds, S., Duskin Feldman, R. (2003). *Otrokov svet*. Educy.
- Pograjc, A. in Zupančič, U. (2018). Vloga vzgojitelja v prepoznavanju govorno-jezikovnih odstopanj v sodelovanju s starši in logopedom. *Didakta*, 26(196), 35–38. URN:NBN:SI:DOC-UM97EE78
- Pravilnik o dodatni strokovni in fizični pomoči za otroke s posebnimi potrebami. (2013). *Uradni list RS*, št. 88/13. <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV11835>

Pravilnik o izobrazbi vzgojiteljev predšolskih otrok in drugih strokovnih delavcev v programih za predšolske otroke in v prilagojenih programih za predšolske otroke s posebnimi potrebami. (2012). *Uradni list RS*, št. 92/12. <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV11474>

Satler, N. (2016). Govorno-jezikovne motnje pri predšolskih otrocih. *Didakta*, 25(187), 26–30. URN:NBN:SI:DOC-8NWJI5RL

Sgerm, D. (2004). *Poslušam, slišim, izgovarjam*. Samozaložba.

Skalmič, N. (b. d.) *Razumevanje jezika ljudi z avtizmom*. Strokovni center za avtizem. https://www.csgm-avtizem.si/razumevanje-jezika-pri-ljudeh-z-avtizmom/?fbclid=IwAR0v22fWLbTv_VC-uad5dQhYSdNko6ZIFCvIrPmdPmmDV2E14JeSU-YZ65k

Vašiková, J. in Žaková, I. (2017). Speech Therapy Prevention in Kindergarten. *Acta Educationis Generalis*, 7(2), 69–78. doi: 10.1515/atd-2017-0014

Vizjak Kure, T. (2010). *Spodbujanje razvoja senzorične, motorične, kognitivne, govorne in jezikovne funkcije*. Zavod RS za šolstvo.

Wilken, E. (2012). *Jezikovno spodbujanje otrok z Downovim sindromom*. Sekcija za Downov sindrom pri Društvu Sožitje, Pedagoška fakulteta.

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami. (ZUOPP). (2000). *Uradni list RS*, št. 54/00. <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO2062>

Žnidarič, D. (1993). *Otrokov govor*. Zavod RS za šolstvo in šport.

15 PRILOGE

INTERVJU

Spoštovane,

sem Tadeja Kovačič, študentka predšolske vzgoje na Pedagoški fakulteti v Ljubljani. Pišem diplomsko delo *Spodbujanje govorno-jezikovnega razvoja z dodatno strokovno pomočjo v predšolskem obdobju*, zato vas prosim, da za potrebe raziskave diplomskega dela odgovorite na vprašanja, ki so navedena.

Za sodelovanje se Vam zahvaljujem in Vas prijazno pozdravljam.

1. Na katerem delovnem mestu ste zaposleni v vrtcu Jelka?
2. Kakšna je vaša stopnja izobrazbe?
3. Koliko otrok imate trenutno vključenih v program vrtca za izvajanje dodatne strokovne pomoči? Koliko otrok imate v obravnavi?
4. Na kratko prosim predstavite delo izvajalca dodatne strokovne pomoči, oziroma kakšne so vaše delovne obveznosti na področju dela z otroki s posebnimi potrebami.
5. Katere oblike govorno-jezikovnih motenj otrok z dodatno strokovno pomočjo se pojavljajo pri otrocih, vključenih v Vrtec Jelka?
6. S katerimi dejavnostmi spodbujate govorno-jezikovni razvoj otrok z dodatno strokovno pomočjo? Opišite prosim konkretne dejavnosti (igre, vaje), s katerimi spodbujate govorno-jezikovni razvoj.

7. Ali zaposlene za dodatno strokovno pomoč med seboj sodelujete in si izmenjujete izkušnje ter primere dobre prakse? V primeru pritrdilnega odgovora navedite primer sodelovanja.